הוצאת „הפועל-הצעיר"

היהודים בדמשק

ומצבם הכלכלי והתרבותי

מאת

א. אלמאליח

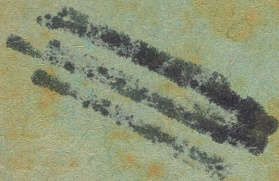
מחיר החוברת: בא"י שני מטליקים; בחו"ל 8 קופ'; 20 סנטים.

[redacted]

יפו, א"י ✡ דפוס א. אתין ✡ תרע"ב

התכן:

היהודים בדמשק
ומצבם הכלכלי והתרבותי

א.

דמשק בעבר.

„דמשק" העברית או „דִּמַשְׁק" כמבטאם של הערבים, או „שאם שריף" (דמשק הקדושה), כפי אשר פי התורקים יקבנה, עומדת בתוך בקעת „מול הלבנון" הפוריה דרומית-מזרחית מבירות ורחוקה כעשר שעות של נסיעה במסלת-הברזל מעיר זו וכיום שלם—מחיפה.

סביבת דמשק, שהערבים יכנוה, ובצדק, „מפיקה-בשמי-עדן" או „ענק-לצוארי-היופי" או „עיר-רבת-העמודים", היא באמת יפה-נוף. הרים ועמקים ומישורים, פלגים ומעינות ואגמים ממלאים את כל חבל הארץ הזאת אשר יוכל בצדק להמנות בין המקומות היותר יפים שבתבל.

עיר זו בפרט היא „מברכת-ה'" כלה משקה כגן-עדן. בה מרעה דשן ושמן לעדרי הצאן והבקר הרבים; בה גם עצי-פרי רבים ושונים ואדמתה תתן יבולה למכביר. כל שדותיה זרועים וכל גניה נטועים וכל סביבותיה מלאים ערים וכפרים המלאים אדם רב בגלל רוב תבואתה, למרות העזובה הרבה השוררת עוד בארץ מימי המשטר הישן, בפרט במה שנוגע לעבודת-האדמה.

השדות אשר סביבותיה דשנים ופוריים מאד ומראשית ימות-הגשמים יעטפו דשא-ירקרק ופרחים מפיצים ריח. העיר עצמה מֻקפת חומה מסביב וכלה טובעת כמו בים של גנות ופרדסים רבים המקיפים אותה כט"ו מיל מארבע רוחותיה. מהירדן ועד דמשק משתרע מישור גדול בארך ורחב, בכל

עבר ופנה שאתה פונה, אתה נתקל במעינות-מים זכים כבדולח, המפכים להם בשאון והמולה מבטן-האדמה ומתפתלים עם מעינות ונחלים אחרים והיו כלם לנהר גדול זורם ושוטף.

העיר העתיקה והמפארה הזאת, שהוד-הזקנה והאצילות חופף עליה, היא רוכלת עמים ומדינות. עוד בימי אברהם אנו מוצאים את זכרה ודוד מלך ישראל כבש אותה מידי ארם, ככתוב: „ותבא ארם-דמשק לעזר להדדעזר מלך צובה ויך דוד בארם עשרים ושנים אלף איש וישם דוד נציבים בארם-דמשק ותהי ארם לדוד נושאי-מנחה" (שמואל ב' ח'). אך אחרי מות דוד עלה רזון בן אלידע שר-צבא הדדעזר נגד שלמה ויקח שוב את העיר מידו. „ויקבץ עליו אנשים ויהי שר-גדוד בהרג דוד אותם, וילכו דמשק וישבו בה וימלכו בדמשק" (מלכים א' י"א). וירבעם בן יואש השיבה לישראל, ולבסוף שבה לארם עד שבא תגלת-פלאסר מלך אשור בימי אחז ויכבשנה מידי רצין מלך ארם.

שבעה נהרות גדולים משקים את כל גנות ופרדסי דמשק. אולם שנים הכי חשובים שבהם, ושבתוכם משתפכים יתר הנחלים והמעינות, הם „פיג'ה" ו„ברדה" העוברים בתוך העיר עצמה. מסורה בפי היהודים כי נהרות אלו „אמנה ופרפר נהרות דמשק" המה, הנזכרים במלכים ב'. גם בכתובות ובגיטין הנכתבים בדמשק כותבים: „דמשק דיתבת על נהרות אמנה ופרפר; מוצאם מהר חרמון. מימי „אמנה" עוברים בתוך העיר והולכים תחת גשרים אל כל בתי-העיר וגם עד רחוב-היהודים והנוצרים יגיעו, ו„פרפר" מפלס לו נתיב ומשקה את הכרמים ואת הפרדסים אשר מחוץ לעיר. לפני שנים אחדות תִּקְנה העיריה הדמשקאית צנורות מתחת האדמה ומימי הנהר „פיג'ה" הוא „פרפר" באים דרך הצנורות האלה לכל השוקים והרחובות, ותושבי-דמשק אינם שותים את מי ברדה העכורים. הדבר הזה הועיל הרבה להטבת מצב הבריאות בעיר.

הנהר „פיג'ה" בשמו זה עצמו, נזכר בתלמוד במסכת פרה פ"ח: „מי קרימיון ומי „פ י ג ה" פסולים מפני שהם מי ביצים (מי אגמים)" והערוך פירש: „קרמיון" נהר הוא בדרך דמשק והוא „אמנה", ו„פיגה" הוא „פרפר".

ישוב היהודים בדמשק הוא איפוא קדום מאד מאד. באחד מבתי-הכנסת אשר פה נמצא ספר-תורה כתוב על קלף, שנכתב בשנת תשמ"ד לאלף החמישי, זאת אומרת לפני תשע מאות ועשרים ושמנה שנה, וכתב-יד אחר שבו כתובים, בכתב מרובע יפה, ספרי הנביאים, נכתב גם הוא בשנת שמ"א לאלף החמישי. כתבי-היד האלה מעוטרים בציורים מצבעים שונים כגון: צורת ביהמ"ק וצורת חומת ירושלים וצורת המשכן והמזבח וכליו, כלם מזהבים. ואף כי נמחקו באי-אלה מקומות, בכל זאת יֵראו לדעת כי פעלת ידי-אמן במלאכת הציור המה.

קרוב לדמשק במרחק חצי פרסה עומד כפר גדול הנקרא „ג׳ובר", ובו נמצא בית-כנסת ישן-נושן. המסורה מספרת, כי בית-תפלה זה נבנה בימי אלישע בן שפט תלמידו של אליהו הנביא. כששים שנה לפני חרבן הבית השני מטו עמודי ביכ"נס זה לנפל ויקם ר׳ אלעזר בן ערך תלמיד ריב"ז ויבנהו מחדש והוא עומד עד היום הזה.

בתוך בית-כנסת זה נמצאת אבן אחת שעליה—כך אומרים—משח אלישע את חזאל.

מתחת היכל-הקדש לצד ימין נמצאת מערה קטנה שהיא לפי המסורה המערה שבה נחבא אליהו הנביא באמֹר ה׳ אליו: „לך שוב מדברה דמשק" (מלכים א׳ י"ט). אל מערה זו יורדים בקשי ובכפיפת-קומה דרך מעבר צר ומדרגות צרות ובה שרידי עמודי-שיש שבורים מוטים אל הקיר.

„בימי קדם — כך ספרו לי הזקנים שבדמשק — היה בית-כנסת זה: תלפיות, תל שהכל פונים אליו. הוא היה היותר מפאר שבדמשק ויחיד במינו בתבל. כלו היה בנוי אכסדראות וכפתו המפוארה נשענה על ששה עמודים מימין ושבעה משמאל". אולם, אנכי לא מצאתי כעת אלא את שרידי כל הפאר הזה. בית-התפלה הוא אמנם גדול ורחב-ידים, אך עזוב מאד ומכל ה„יהודים הרבים עם גדול בתורה ובחכמה ורם ממשפחת רם" שישבו בו בימי גדולתו ותפארתו, נמצאים עתה פה ושם רק אי-אלה אנשים כצללים הבאים להתפלל בו. קירותיו וגגו נוטים לנפל, ובתוכו רואים ציון נגדר מאשנבי-עץ, הוא אולי קבר הנביא אלישע.

כפר גובר זה נזכר גם הוא בשמו זה בתלמוד בברכות נ׳: „שמואל איש-אלהים-קדוש, היה מתבודד בכנשתא דבי גובר״.

מחוץ לעיר יש במקום אחד בית, שבו קבור, לפי המסורה, גיחזי ושמה כנראה היה מקום המצורעים. מחוץ, על שפת הנהר, יש קבר ארוך ולפי המסורה זה הוא קבר נעמן שר-צבא ארם.

מה אירע לאחינו היהודים בדמשק, במשך כל ימי שבתם בעיר זו? מה היה מצבם החמרי והרוחני במשך שנים ויובלות? אין אתנו יודע עד מה, כי תקופות שלֵמות מדברי-ימי-עמנו בא״י בכלל ובסוריה בפרט, עדיין מכוסות בערפל ולא הואר אור אפילו על התקופות הקרובות אלינו בזמן הזה, ואפילו מאורעות שתעודתם בצדם לא נתבררו כל צרכם. בכ״ז ממה שנכתב זעיר שם זעיר שם וגם מהאגדות השונות הנפוצות בפי ההמון אפשר לציין קוים בודדים ע״ד התעלומות האלו.

הנוסע ר׳ בנימין מטולידה שתר את דמשק במאה הי״ב בשנת 1176 (ד״א תתקל״ג), כלומר לפני שבע מאות ושלשים וחמש שנה, מספר כי „העיר הגדולה הזאת היא תחלת ממשלת נור-אל דין מלך התוגרמים הנקראים „טורקיש. והיא עיר גדולה ויפה עד מאד ומוקפת חומה והיא ארץ גנות „ופרדסים מהלך ט״ו מילין מכל צד. לא נראה מדינת-פירות בכל הארץ „כמוה. ויורדים אליה מהר חרמון אמנה ופרפר כי היא יושבת תחת חרמון. „אמנה יורד תחת העיר והולכים המים על ידי גשרים אל כל בתי הגדולים „ובחוצות ובשוקים. והיא ארץ סחורה לכל הארצות. ופרפר הולך מן הגנות „והפרדסים חוץ לעיר ומשקים ממנו כל הגנות והפרדסים שלהם. ושם כנסיה „אחת לישמעאלים הנקראת „ג׳מע דמשק״. אין כבנין ההוא בכל הארץ ואומרים „כי היא היתה ארמון בן-הדד ושם עשוי במלאכת החרטומים כתל של „זכוכית ועשו חורין כמנין ימות החמה ויכנס שמה השמש בכל אחד ואחד „מהן ויורד בו על מדרגות י״ב כנגד שעות היום. ובין הארמון בתים בנויים בזהב „ובכסף והוא גדול כמו ניגית אחת ויכולים ליכנס לתוכה לרחוץ כמו ג׳ „אנשים. ושם תלוי בתוך הארמון צלע א׳ מענק א׳ ארכו תשע זרתות ורחבו „שתי זרתות והוא היה מלך ענק מן הקדמונים ושמו המלך אבכמ״ז. בתוך

„חקוק על אבן אחת על קברו ובה כתוב שמלך בכל העולם. ויש בה כמו „שלשת אלפים נפש מישראל וביניהם תלמידי-חכמים „ועשירים. ושם ראש הישיבה של ארץ-ישראל ושמו רבי עזרה „ואחיו שר שלום אב-בית-דין, ור׳ יוסף החמשי בישיבה, ור׳ מצליח ראש „הסדר הדרשן, ור׳ מאיר פאר החכמים ור׳ יוסף אבן-פלאות סוד הישיבה „ור׳ הימן הפרנס, ור׳ צדוק הרופא. ושם מן הקראים כמו מאתים „ומן הכותיים כמו ארבע-מאות וביניהם שלום ואין מתחתנים אלו „עם אלו..."

בשנת רנ״ב ורנ״ד באו גולי ספרד במספר רב לדמשק ויתישבו בה וייסדו בה קהלה גדולה שמספר אנשיה עלה לאלף וחמש מאות משפחה. כעבור זמן מה להתישבותם בנו בית כנסת מפאר ורחב-ידים אשר קראוהו בשם „כתאייב" (אולי היא ביהכנ״ס פרנ״ג העומד עד היום ושאדותיו עוד אשוב לדבר במרוצת דברי). אולם מריבות רבות פרצו ביניהם ובין תושבי העיר מקדם, היהודים המתערבים, שדעותיהם, מדותיהם ומנהגיהם לא התאימו לדעות ומנהגי הבאים-החדשים. והדבר בא גם לידי מלשינות והפסד ממון, כי אמרו להכריח בתקף חרם והסכמה את רב העיר להתפלל דוקא בקהלתם והוא הלך במתכון לכפר „גובר" וקבע שם דירתו, „שלא יהא נשרף באש המחלקת", והם טענו כי כפר גובר נחשב לתחום דמשק ולכן חיב לציית להסכמתם. אי-האחדות בין שתי הקהלות גדלה כל כך עד שהספרדים הכרחו לקנות לעצמם קרקע לבית-הקברות ממעות יחידי-הקהל. בזמן הקניה בקשו היהודים הספרדים מהיהודים המתערבים, להשתתף עמהם בקניה זו, וימאנו. ויקנו אז הספרדים לבדם את בית-העלמין מהכסף המס שהטילו על יחידי קהלתם.

בימים ההם חלקה הממשלה את כל חבל סוריה וא״י לחמש פחות (פָּשָׁלִיק): פלך ארם-צובה; פלך צידון; פלך עכו; פלך פלשתינה, ופלך דמשק. היהודים סבלו אז מאד מתגרת ידי המושלים.

בשנת רע״ו נשא שלטון סלים מלך תורקיה את ראש „אייאס אגיה" שר-צבא חיל-הרגלי, ואת ראש אלגזאלי שר-העיר דמשק שהיו תחת

ממשלת מצרים וישלח להם מלאכים ויכרתו עמו ברית וישבעו לו למרד במלך מצרים.

וילכו צבאות השלטן מחיל אל חיל ומנצחון לנצחון. האמירים הערבים אשר בהר הלבנון קדמו פניהם בחבה, וכל חבל סוריה נתן בידם, ומהעת ההיא והלאה קבל שלטן סלים בכל התפלות את תאר-הכבוד: „עבד שתי הערים הקדושות מכה ומדינה", אשר עד היום ההוא נִתַּן רק לשלטני הממלוקים שנחשבו ליורשי הכליף. וככה כבשו התוגרמים, כמעט בלי כל התנגדות מצד המצריים, את כל חבל סוריה וארץ-ישראל, ומאז הונח ליהודים קצת מצרותיהב.

בשנת השנ"ד—הש"פ (1594—1620) זאת אומרת במשך עשרים ושש שנים, אנו מוצאים בדמשק את ר' חיים ויטאל (מוהרח"ו) תלמידו של הא"רי שעסק בעניני הקבלה ועולם-הנאצל וייחס לעצמו תפקיד „משיח בן יוסף".

איך ומדוע בא מהרח"ו לדמשק? הדבר ידוע:

פחה אחד היה בירושלם ואבו סייפין שמו. ובחפצו לראות אם כנים דברי היהודים כי מוהרח"ו איש-אלהים קדוש הוא וכי יש בכחו לחולל נפלאות ונסים, גזר עליו לפתוח את פי-תעלת גיחון אשר סתם הזקיהו המלך, ואם לא, ימיתהו. מובן כי מוהרח"ו לא יכול לעמד בנסיון קשה כזה ומעצמת חכמתו דלג בקפיצה אחת ויבא דמשקה להציל נפשו מררת שחת.

מובן, כי גוזמאות מגוזמאות שונות נוספו במשך השנים על האגדה הזאת, ותושבי דמשק יספרו לך כדבר שראוהו בעיניהם, כי בהיות מוהרח"ו בדמשק נגלה אליו רבו האר"י בחלום וייסרהו על שלא השתמש בשמות הקדושים לפתוח את גיחון, ויודיע לו כי פחת-ירושלם „אבו סייפין" גלגול נפש סנחריב הוא, והוא, מוהרח"ו, גלגול נפש חזקיהו, ולכן היה עליו לפתח את גיחון. וכשאמר לו מוהרח"ו כי לא אבה להשתמש בשמות-הקדושים, ענהו האר"י כי הלא השתמש בהם לברוח דמשקה!..

האגדה מספרת עוד כי האר"י נתן רשיום רק לתלמידו מוהרח"ו לכתב את כל אשר הורהו בתנאי שלא יעתיק דבר. בנפל מוהרח"ו למשכב, צוה להביא מאה סופרים ויעתיקו שש-מאות מגילות מכתבי-ידו של מוהרח"ו

בשלשה ימים, והוא צוה לקבר את כל כתבי-ידו בארונו. אולם רבנים אחדים שאלוהו בחלום וישיגו רשיון ממנו להוציא את הכל החוצה ולפרסם ברבים.

מובן כי גם בימי מוהרח"ו נמצאו רבנים אחדים בדמשק שכנוהו בשם: „נביא-השקר". אולם מי זה ישים לב לקולות בודדים וחלשים כאוב מארץ הנשמעים מתוך המון ורעש מחרישים?

מוהרח"ו מת בשנת הש"פ ויקבר בדמשק ועד היום שמו קדוש ונערץ אצל אחינו היהודים בעיר זו.

קרוב לימים ההם אנו מוצאים בדמשק את הרב משה נגארה, מגורי האר"י, בעהמ"ח ס' „לקח טוב" שבו מסודרות כל דרשות רז"ל בש"ס וספרא וספרי ומכילתא לענין דינא בסדר הכתובים בכל מצוה. הוא נפטר בדמשק בשנת שמ"א.

בדמשק ג"כ נפטר המשורר ר' ישראל בן משה נגארה.

בימיו החלו כידוע המליצה העברית בתוגרמה לרדת מטה מטה ובצדק הכביר הרופא ר' אפרים בן שנג'י בשירתו „צרי-גלעד", תלונתו על רפיון רוח המליצה, ההולך הלוך וגדל בארצו, לאמר:

אהה עלי ולמה אחצב שיר במחצב או בחור כיפי בחפרי
באין בוחן היש יתרון לזהב באין בחן היש מחשיב סגורי
לריק טרחי ואין יתרון בחצבי במחצבי להערות את מקורי
ואין מאזין ואין אזן ואין בין ומה יתרון לקול נוגני ושירי
ואין שואל באפודי ולמה אהי מרעים בקול תומי ואורי
חדל שכלי פסול לך מדביר והרחיקם כמואבי ומצרי...

אולם למרות קינות-יללה אלו עוד מצאה לה בת-השירה גואלים בארץ תוגרמה, ואחד מהכי חשובים שבמשוררים הידועים לנו בתוגרמה הוא ר' ישראל בן משה נגארה העזתי, בעל ס' „זמירות ישראל", אשר את שיריו וקינותיו ישירו אחינו היהודים בדמשק בכל מקרה של שמחה או של תוגה.

אמנם רב היה ההבדל בין ר' שלמה בן גבירול, למשל, ובין ר' ישראל נג'ארה, אך גם מעט הדבש הזה חלף כחזיון-ליל, ו„יָשַׁחו בנות השיר

בתוגרמה", עד כי במשך מאתים ושבעים השנה שחלפו מיום מות ר' ישראל נג'ארה ועד היום, נתקו כליל מיתרי הכנורות משרשם, ונינין ונכדיו של נג'ארה בדמשק חושבים את השפה העברית כשפת החרטומים, ואפילו החכמים, כביכול, מדברים בלעגי-שפה ובשברי פסוקי מקרא ומאמרי משנה וגמרא.

זהו בכלל גורלה של היהדות בתוגרמה!

ואלה שמות הרבנים הראשיים שישבו על כסא הרבנות בדמשק מימות מוהרח"ו ועד היום, אחדים מהם היו גם חכם-באשי מכובדים באותות כבוד מאת ממשלת תוגרמה:

א) הרב המקובל מוהר"ר חיים ויטאל המכונה מוהרח"ו בעהמ"ח „עץ החיים" ועוד ספרים רבים.

ב) הרב יאשיהו פינטו בעהמ"ח: כסף נבחר; כסף מזוקק; כסף צרוף, כסף נמאס (פ' על איכה) קבוצת-כסף (קיצור דיני נשים וממונות) מאור-עינים (על עין יעקב).

ג) הרב המקובל אפרים פנצירי.

ד) הרב משה נג'ארה, מגורי האר"י ז"ל, נפטר בדמשק בשנת אש"ם.

ה) הרב ישראל נג'ארה המכונה „נעים זמירות ישראל" מחבר ספר „זמירות ישראל" ו„שארית ישראל".

ו) הרב משה גלאנטי תלמיד מרן ב"י, בע"המח ס' ש"ות.

ז) הרב שבתי הלוי ג'זאל.

ח) הרב חים אבולעאפיה.

ט) הרב יצחק אבולעאפיה.

י) הרב נעים זמירות ישראל מרדכי גלאנטי.

יא) הרב משה גלאנטי.

יב) הרב חיים עמרם.

יג) הרב יוסף הלוי.

יד) הרב יוסף דוד אבולעאפיה.

טו) הרב יעקב ענתבי.

טז) הרב יהונתן גלאנטי.

יז) הרב חיים שלמה הררי.
יח) הרב חיים מימון טובי.
יט) הרב חיים רומני.
כ) הרב מאיר שלטן.
כא) הרב אהרן יעקב בנימין.
כב) הרב יעקב פרץ חכם באשי נתכבד באות הכבוד מג׳ידיה מדרגה רביעית.
כג) הרב בכור יהודה מהדב.
כד) הרב שלמה סוכרי.
כה) הרב יצחק משה אבולעאפיה.
כו) הרב מירקאדו אלפנדרי.

בכל בתי-הכנסת שבדמשק מזכירים בליל יום הכפורים את נשמותיהם של כל הרבנים האלה, שישבו על כסא הרבנות מימות מוהרח״ו ועד היום הזה.

בשנת ת״ר היא שנת 1840 היתה, כידוע לכל מי שקרא, עלילת-הדם בדמשק, כי נעלם שם כהן נוצרי „טומש״ שמו וצוררי - יהודה העלילו על היהודים לאמר כי הם שחטוהו לצרכי-דתם לקחת את דמו למצות הפסח. אחינו היהודים הדמשקאים סבלו צרות נוראות, כי הנוצרים שפכו עליהם את חמתם ויביאו הרבה מהם אל בית - האסור וביניהם הרב הגדול יעקב ענתבי ראש הרבנים, ותהי עת צרה ומצוקה לישראל, והאסורים הוצאו לחפשי בהשתדלותו של סיר משה מונטיפיורי והד״ר לוי מזכירו, שהלכו מצרימה וישיגו פקודה ממושל מצרים לשריו ועבדיו אשר בדמשק, שהיתה תחת פקודתו, להוציא לחופש את האומללים האסירים אשר נטה עליהם קו חשד, כי רק עלילות-רשע העלילו עליהם שונאיהם.

שנה אחת אחרי העלילה ההיא נתפרסם הפירמן (כתב-דת) שהוציא השלטן הגדול עבד אל מג׳יד חאן בשנה השניה למלכו, היא שנת אלף ומאתים וחמשים ושש להג׳רה (תר״א), אחרי אשר העלילו הנוצרים בעיר דמשק ורודוס את העלילה הבדויה הזאת על היהודים והנאשמים מאי רודוס

הובאו לעיר-בירת תוגרמה ושם חקרום חוקרי-הדין והשופטים ויוכחו לדעת כי אין כל יסוד להעלילה הזאת.

כי סיר משה מונטיפיורי שהיה אחרי עלילת ת״ר במצרים לבקש מלפני המושל על אחיו, הרגיש בחוש בינתו הדקה כי קרוב היום שבו תפול סוריה בידי התורקים, ולכן נשא פעמיו קושטא וישיג את הפירמן, שאת תרגומו אני ניתן להלן.

את המאמר המלכותי הזה מקויים בידי שיח איל אישלם (ראש כהני הדת) מסר השולטן עבדול מגיד לידי סיר משה מונטיפיורי, ועד היום נמצא בידי נכד הרה״ג אברהם חיים גאגין ז״ל, מי שהיה חכם-באשי בירושלם בעת ההיא.

„בהגיע הכתב הזה החתום בחותם הממלכה הרוממה אשר יצא עפ״י משפט עצם הכבוד וההוד, מרים נס הדת והאמונה, יורש חכמת הנביאים השלוחים, המצוין ברוב השתדלותו בעד האומות, הוא אדוננו השופט הגדול בשופטי המושלמים והנִשָּׂא בפקידי עם-המיַחֲדים אשר בעיר-הבירה, יִוָּדַע: כי שמעתי את העלילות והשקרים אשר בדו בני יתר האמונות על היהודים החוסים בצל ממשלתי הרוממה היושבים בעיר דמשק ובאי רודוס, גם שמעתי את העול ואת החמס אשר עשו לאחדים מהאמללים הנדכאים האלה, בסמכם על הדעה הכוזבת אשר פשטה בין ההמון ודלת-העם, כי היהודים עשו להם למנהג מרגל להמית נפשות-אדם ולהשתמש בדמם בחגי-המצות אשר להם. וכבר הובאו אל חצר מלכותי מתי מספר מיושבי אי רודוס והשופטים הוציאו את משפטם לאור צדק ואמת, וינקו אותם מכל אשמה כדת החקים הנאמנים והאמתיים. גם בלעדי זאת אם נשים את לבנו אל הראיות וההוכחות החשובות והנאמנות אשר התבררו על ידי לומדי ספרי-הדת הזאת, נוכח לדעת כי לא רק שדתם תמנעם להשתמש בדמי-אדם, כי אם גם תאסר עליהם אסור חמור להשתמש אף בדמי חיות. ויען עתה ראינו כי החשד והעלילות אשר העלילו עליהם המה שקרים בדויים, וצדקתם בדבר הזה גלויה וידועה לכל, לא יכֹן לפני להרגיזם ולצערם על אדות דברים בטלים כאלה, וחובה מוטלת להגן עליהם ולשמרם ולסעדם, כי הזכיות אשר זכו בהן כל האומות החוסות

בצלי, כפי המאמר המהולל שנקרא בה„גולחנה" (בשם כזה יקרא ההיכל שבו נקרא מאמר המלך הנערך ע"י הוזיר הגדול רשיד פשה בשנת 1248 להגירה (תקצ"ג) לפני כל שרי המלוכה וראשי-הצבא, החכמים ויודעי העתים וצירי הממשלות הנכריות. במאמר הזה נתנה שווי-זכיות שלמה לכל העמים השונים החוסים בצל השולטן, ובו ביארו גם הזכיות הפרטיות אשר לכל בני האמונות והדתות השונות שבארץ זו), חלות בלי ספק גם על היהודים. והיתה האומה הזאת שהתאחזה בכל מדינות מלכותי הרוממה ותתישב בהן לבטח, כפי נדבת רוח שלטוני הרם והמגין על החוסים בי, ראויה להשיג את החסות ואת השמירה המעולה כיתר האומות החוסות בצל ממשלתי הרוממה. ועתה רצון וחפץ שלטוני שלא תהיה לשום איש הזכות לערער עליהם בין בדבר מלאתם את מצות דתם ובין בדבר בטחתם וחסותם אשר נתנו להם.

„ויצא דבר מלכותי זה כפי חפצי ורצוני המהלל, אני מלך המלכים, וינתן המאמר הנעלה הזה בידי האומה הזאת.

„ובגלל אשר נודעה אמתת הדבר הזה לאדונינו הנזכר (שייח אל אישלם) נעתק דבר מלכותי גדל היקר והעז, ויֻקים בפנקס בית-המשפט, למען ימהרו ויזדרזו עושי רצוני לקיים את כל הכתוב בו; ולמען לא יפול בשום זמן דבר מתנגד להמפרש בדבר מלכותי הרם הזה, נמסר המאמר הנעלה בידי האמה הנזכרת למען ישמר ויקוים רצון וחפץ מלכותי הרם.

„ועתה הנני מתכבד להודיע כי כאשר יגיעו דברי אלה יעשה ככל הכתוב בכתב-מלכותי אשר הכל חיבים לקימו ולמלאת אחרי דבריו.

כן יהיה וכן יקום ויסמך על חותמי המרומם.

נכתב בראשית חדש רמדן המבורך.

בשנת אלף ומאתים וחמשים וששׁ".

שתי תקופות שונות מן הקצה אל הקצה עברו על עדת היהודים בדמשק במשך מאת השנה האחרונות. הראשונה תקופת הפריחה, השגשוג והעליה למרום פסגת ההצלחה והאשר, והשנית תקופת הדלדול והירידה בחמר וברוח.

בימים הראשונים לתקופה זו (משנת תקע"ח ואילך) שאותה כניתי בשם „תקופת הפריחה" היו אחינו בעיר זו „בעלי-העיר" אם אפשר להגיד ככה. הם היו המוציאים והמביאים בכל עניני הממשלה המקומית והמרכזית, על פיהם נחתכו כל עניני הממלכה פה ועל פיהם ישק כל העם. ביתם היה פתוח לרוחה וכל עשוק ונרדף מתגרת-יד מושלים עריצים בקש את עזרתם ויחלץ מצרתו.

עפ"י דרישה מצד ראשי היהודים בעיר זו הודחו מושלי פלך ממשרותיהם ואחרים נמנו תחתם. ולא חזון יקר היה בדמשק לראות כפעם בפעם מושלמים נשפטים שפטים קשים מפני שהציקו לאחינו.

היותר מפורסמים בין יהודי דמשק בימים ההם היו משפחת פרחי, משפחת אנגיל, או כפי שקוראים להם פה, שמעיה; משפחת סטמבולי, משפחת ליזבונה, משפחת פיג'וטו ועוד.

אולם, למען יוכל הקורא לקבל מושג נכון ובהיר מעשר אחיו אלה, אדירותם והשפעתם העצומה בחצר המלכות המרכזית בקושטא וברשות-המקומית פה, אזכיר אחדות מפעולות ראשי המשפחות הללו.

המשפחה היותר קדומה בדמשק היא בלי ספק משפחת פרחי.

משפחה זו שבודאי לא עמדו רגלי אבותיה מעולם על אדמת ספרד, היא משפחה ערבית. בשנת תקע"ח (1818) היה ראש משפחה זו ר' חיים פרחי גר בעכו, הוא היה ירא אלהים מרבים, עשיר מפרסם ושמעו הולך בכל הארץ, ובפרט השפעתו גדולה בחצר המלכות בעיר-הבירה. השלטן מחמוד הביע את אמונו הגדול בחיים פרחי, כי ע"י יושר לבו והליכותיו רכש לו שם גדול ועפ"י הרצאותיו נמנו נציבים בעכו ונדחו ממשרתם. בקצרה: הוא היה המושל האמתי ועל פיו היו המושלים נשפטים אם לשבט או לחסד. גם אחינו בני ישראל חיו בימיו בשלוה והשקט, כי מפני כבוד משפחת פרחי פטרה הממשלה את כל היהודים אשר בעכו מכל מס וכרגא דמלכא.

בראשית המאה הי"ט, עלה בידי אחד העריצים „אחמד ג'יזאייר" שמו שבצדק כנוהו הצרפתים בשם: אחמד ה„אכזר" או „הטבח", למשל בכח

הזרוע על עכו, וראשית מעשהו בעלותו על כסא גדולתו, היתה להפחית את ערך חיים פרחי בעיני העם, לבזותו ולגדפו לעין כל, ותמיד חרש מזמות בסתר ולא נח ולא שקט עדי נקר לו את עינו הימנית ויחתך את ראש חוטמו.

אחרי מות האכזר הזה נמנה בעכו סלימן פשה, ואחרי מות זה האחרון נמנה עבד אללאה פשה למושל עכו.

עבד אללאה זה גודל בימי נעוריו בבית פרחי, שלמדהו חכמה ודעת ויאמצהו לו לבן, וכשעלה לגדולה היה פרחי מדריכו ויועצו. אולם עד מהרה החל המושל לחשב מחשבות להפטר מאפוטרופסות זו, ולאבד את מטיבו ואיש-חסדו מארץ החיים, וישם עליו עלילות דברים כי מורד במלך הוא ובן-מות הוא. הדבר נודע לפרחי ויכול היה להמלט, אולם, מפחד פן ישפך המושל את כל חמתו על היהודים עם-חרמו, ישב במנוחה בביתו ויסגר את עצמו ויחכה במנוחה לקראת המות. וביום ה׳ ערב ר״ח אלול שנת תקע״ח (1818) באו שוטרי המושל לבית השר היהודי ויתלוהו וימיתוהו מיתה משונה. ככה בא היהודי המסכן על שכרו חלף כל הטובות שגמל עם בן-חורגו כפוי-הטובה.

למחרת היום ההוא החרם כל הונו של השר-המומת לאוצר המושל וינצלו את חצרו ויוציאו משאות יקרי-הערך ואת גוית האמלל הטילו הימה. משפחת פרחי ברחה דמשקה, ויהודי צפת ועכו הובאו אל בית האסור ולא שחררום אלא עדי סלקו למושל האכזרי והעריץ את כל המס שהיו חיבים לו וששמנו היו פטורים בימי חייו של העשיר פרחי.

ויהי כשמוע שלשת אחי חיים פרחי, שלמה, רפאל ומשה היושבים בדמשק את דבר המות האיום והטרגי של אחיהם, ויפנו אל אחינו היהודים בעלי ההשפעה אשר בקושטא, ובפרט לג׳יליבי בכור קרמונה (עשיר ובעל השפעה ידוע בקושטא בימי ממשלת שלטן מחמוד ב׳. הוא היה ראש השלחנים של בית המלכות) בבקשה, שידרשו משפט מהשלטן לנקם את נקמת דם אחיהם השפוך. השלחני היהודי הצליח להשיג „פיטבה״ (פסק-דין) מ„שייח אל אשלם״ והאחים פרחי פנו בפסק-דין זה אל מושלי דמשק

וארם-צובה ועוד שני פחות וישכרום בכסף מלא ויצאו הם וכל חילם להלחם במושל עכו ויצורו על העיר כארבעה-עשר חדש. הרעב הפיל חללים רבים, ועוד מעט ונבקעה העיר לפני האחים פרחי; אולם רעיון נורא עלה בלב מושל עכו, וישלח בסתר אחד מאנשיו וימית את אחד האחים שלמה. וגם לב מושל חלב לא היה תמים עם האחים פרחי ויחרש גם הוא עליו מזמות בסתר, ושני האחים הנותרים בראותם כי אפסה כל תקוה, עזבו את שדה-המערכה וישובו דמשקה, והפחות הצרים על עכו לטובת היהודים שבו ג״כ עם חילם ומחנותיהם, ומושל עכו בראותו כי עמדה לו הרוחה, פנה אל מוחמד עלי מושל מצרים בבקשה כי ימליץ טוב בעדו לפני השלטן למען ירימו מעליו את המצור, והשלטן, שכל דבר המצור נעשה שלא בידיעתו, זעף על ה„שייה-אל אשלם״ ויגזר עליו חובת-גלות, ומבכור קרמונה נקם נקמה איומה אחרי שנים אחדות.

אולם, לא פחות מפרחי, היה שמעיה אנג׳יל בגדולתו, בעשרו ובהשפעתו. העשיר-המופלג הזה היה יליד קושטא שקבע את דירתו בדמשק, ואת הונו העריכו ליותר משלשה-עשר מיליון פרנק.

שמעיה אנג׳יל היה באמת מלאך-מושיע לא רק לאחיו ובני עמו בדמשק, אלא גם לאחיו בכל סוריה וארץ-ישראל, בכל מאורע ובכל צרה שבאה על היהודים בירושלים, צפת, טבריה ובכלל בא״י, היו כל העינים נטויות אליו לבקש עזרתו. והוא בהשפעתו הגדולה פעל הרבה מאד לטובתם.

כשהתקוממו הדרוזים נגד הנוצרים בדמשק ויפרעו פרעות איומות בחמשת אלפים נוצרים ויבוזו את כל הונם ורכושם ויהרגו רבים מהם, באו מאתים ערבים מזוינים מכף רגלם ועד קדקדם לשמר ולהגן על בית ראש הרבנים בדמשק, למען כבוד שמעיה אנג׳יל היקר מאד בעיני הערבים. ויהי אחרי אשר שקטו המריבות והמהומות והחיים שבו למהלכם הרגיל, פזר שמעיה אנג׳יל מלא חפנים כסף וזהב, ויותר משלשת אלפים לירה תורקית חלק לכל ענייי דמשק באין הבדל דת וגזע.

בימי הפרעות הללו באו דמשקה וזיר-הענינים החצונים של צרפת ושל אנגליה; שר-צבאות צרפת; האמיר עבדול קאדר ופואד פשה הוזיר הגדול בקושטא.

הוזיר הזה תלה על עץ חמש מאות מושלמים שהשתתפו בפרעות וכמאתים יהודים בדמשק היו עתידים גם הם להִתָּלות, לולא התערבותו של שמעיה אנג׳יל, כי אחרי השתדלות רבה מצדו נוכחו השופטים כי יד היהודים לא היתה במעל הזה ולא השתתפו כלל בפרעות בנוצרים.

אמנם יהודי אחד מת בבית-הסהר מתוך ענויים נוראים, ויתר האסירים היהודים התמוגגו בְעָנים בתוך הכלא. אולם העשיר שמעיה אנג׳יל הלך מדי יום ביומו לבקרם בתוך הבור ויטיף להם נחומים, ויכלכלם במזון מבריא, וסוף סוף, עלה בידו להוציא את כלם לחפשי.

בכל הימים שישב הוזיר-הגדול פואד פשה בדמשק, התאכסן בבית היהודי העשיר שמעיה, המצטין ברב תפארתו והדר עשרו אשר אין בכל דמשק משלו ליפעה ולתפארה. מלבד אכסניה זו, כלכל העשיר שמעיה אנג׳יל על חשבונו את חיל המשמר הרב שבא לדמשק, במשך כל הימים שישב בעיר זו.

לאות הכרת-טובה למר שמעיה אנג׳יל על כל הטובות אשר עשה כבדהו השלטן עבד אל עזיז בתאר „אפנדי" ויחונן אותו באות-הכבוד מג׳ידיה מדרגה ראשונה, ובלכתו לבלות את שארית ימיו בקושטא, זכה העשיר היהודי הזה להתקבל לראיונות פרטים אצל כל שרי-המלוכה והמיניסטורים וגם אצל השלטן בכבודו ובעצמו.

לויה נהדרה שלא היתה כמוה נעשתה לשמעיה אנג׳יל במותו. אחרי מטתו הלכו כל גדולי עיר הבירה: מיניסטורים, פקידי-צבא גדולים וקטנים, שופטים, בישופים, קונסלים, צירי-הממשלות האדירות, „פני" העדה בקושטא, ארבע-מאות אנשי חיל, תלמידי בתי-ספר ועוד.

שמעיה אנג׳יל השאיר אחריו בן ושמו אלעזר ההולך גם הוא בעקבות אביו והוא יושב בקושטא.

וע״ד העשיר היהודי סטמבולי, שגם הוא יליד קושטא שקבע את דירתו בדמשק, נשמע מה שמספר עליו הד״ר פרנקל שבקר את דמשק בשנת תרט״ז (1856) ושנתאכסן אצלו בחברת הברון אלפונס די רוטשילד ששב אז ממסעו בירושלים:

„אך איה איפוא אקח אמרים — אומר הד״ר פרנקל בספרו ירושלימה — „לספר את כבוד העושר ואת גודל הפאר אשר ראיתי פה? אנה אני בא „לשאב מלים לתאר במשל ודמיון את ההדר והיקר במלבושי הנשים ובכלי-„הבית? לא אדע החל וגם כלות בל אדע וכסת-הנחושה נחתה באצבעותי. „באולם הבנוי כקשת, ממול מעין נובע אל אגן-שיש רחב-ידים תחת „צללי פרחים התאספו הקרואים... אך נשי תושבי-העיר באו כאות-נפשן, „ושפחות כהות-המראה ההולכות מאחריהן, נשאו את המעטפות והצעיפים „מעליהן ותעמדנה לפנינו בכל הדר-תפארתן.

„... הנשים לבושות בגדי-משי כבה, צבועי-צהוב אדמדם ותכלת „וחגורה למו על חלציהן, הסובבות על מכנסי משי אדומים או לבנים ונעלות „צהובות או אדמדמות ומרוקמות זהב ברגליהן, ועליהן מעילי-משי לבנים „מרוקמי כסף או זהב הפתוחים מול פניהן.

„... אגודות-פרחים ממטוה זהב זהרו על שכמיהן, אך הצניף אשר „על ראשן הוא המסולה מכל קשוריהן; הכפתר אשר עליו מזהב—ומסביב „לו תקות פתילי פנינים ואבני-יקר שושני אֹדֶם עם עלי-יהלום.

„... כלן שמו בפוך שפתותיהן, לחייהן ועיניהן...

„... ונבוא אל אולם שני ושם שלחן-ערוך הנאדר על כל גדותיו „בכלי-כסף וזהב... ובהתנועע ראש הנשים הנה והנה, נראו באולם כרבבות „ברקים מעדי פארן ומאבני-היקר השולחות קרני כל מראה וצבע.

„כחצות-הלילה נקראנו שוב אל אולם המשתה, שם עמדו קערות „כסף מגדים מעשה-אופה... שושנים במשרת דבש, מים וכוסות בדולח „לשתותם, ואדוני-הבית הלך הנה והנה לשרת את הקרואים, אף כי צבא „עבדים ושפחות עמדו מסביב לו מוכנים לכל פקודותיו...״

אולם, לדאבון-לב לא עשו אילי-הכסף ואדירי-הזהב האלה שום דבר טוב ובן-קיימא לטובת עדת-היהודים בעיר זו. הם לא השכילו לקנות ולהקדיש אף בית אחד שמפרותיו יתכלכל איזה מוסד למען יהיה קיומו בטוח לעד. בכסף שהיו מפזרים לכל עבר ורוח היו יכולים ליסד, על בסים איתן וקים, מוסדות חנוך, צדקה וחסד שהיו מתקימים גם אחרי מותם והיו משאירים

להם שם-עולמי בדברי-ימי עדה זו. אולם הם לא כן עשו. בחייהם פזרו מלא-חפנים כסף וזהב לכל דבר שבצדקה. חכמים ועניים התפרנסו בריוח על חשבונם. כי ביתם היה, כאמור, פתוח לרוחה לכל עובר ושב. גם מוסדות הצדקה והחנוך המעטים שהיו בימיהם לא ידעו מחסור ודאגה, כי העשירים הנזכרים נשאו בעול כל ההוצאות הנזכרות. לעדה הרשמית לא היה שום תקציב קבוע ולא הרגישו כלל בנחיצותו. אחרי שיש פרחי, אנגיל, ליסבונה, סטמבולי ודומיהם. וכי תזקק העדה לארבעים או לחמשים אלף פרנק הוצאות לשנה, והעמיסו ראשי המשפחות הנזכרות רבע או שליש הסכום הנ"ז על שכם כל אחד מהם, ומכונת העדה עשתה את דרכה הלאה באין מפריע.

אולם כל הבנין שנבנה על יסוד רעוע נשאו הרוח.

ההון העצום הזה התנדף כעשן והעדה שמעולם לא היה לה יסוד חזק להחזקת מוסדותיה, הוצגה ערומה באין משען וסעד מאיזה צד שיהיה. כל „ממון קרח" של המשפחות הלך, לא ארע באיזה אפן, לטמיון, והעדה לא נהנתה ממנו אף בשוה-פרוטה, ובניהם של „הרוטשילדים הדמשקאים" האלה ירדו במצבם החמרי עד הדיוטה היותר תחתונה, מביטים על חמדות-התבל במפח-נפש.

אולם מי פלל לפני עשרים שנה רק, כי כן יהיה היום?

ב.

דמשק בהוה.

את דמשק יכול אני לכנות בשם „דוממת" ע"פי תכונת יושביה לשמר את אֳפְיָם לבל יחולו בו שנויים גדולים.

למרות התפתחותה הכלכלית של דמשק בשנים האחרונות ולמרות האלקטריק המאיר את בתיה וחוצותיה ורשת מסלות הברזל שהתרכזו בה, ולמרות היותה עומדת במגע-ומשא תמידי עם עיר-החוף בירות המתארפת, בכל זאת לא פעלו כל הדברים האלה כלום על יושביה אשר, כאמור,

עושים את כל מה שביכלתם לשמר על אפים לבל יחולו בו שנויים. אדיקותם של המושלמים והיהודים היא הרבה יותר גדולה בדמשק מאשר ביתר ערי הארץ אף אלו שאינן ערי-חוף ושאור ההשכלה המערבית לא הספיק עוד לזרוח עליהן. תשעים למאה מתושבי-דמשק המושלמים חובשים מצנפות לבנות וירוקות על ראשם לסמן כי צורבא מרבנן המה. על כל צעד תפגש מסגד ועל כל שעל—בית-תפלה שבו מתפללים המאמינים את חמש תפלותיהם היומיות, כי על כן דמשק „מפתן" מכה הקדושה היא.

גם היהודים הסתגלו כל כך אל הערבים במנהגיהם, בשפתם ובמלבושיהם, עד שקשה אפילו לעין-בוחנת להבחין בין יהודי למושלימי.

אך לא רק היהודים המתערבים הסתגלו אל הערבים אלא גם היהודים הספרדים והאשכנזים שהיו בדמשק נטמעו כליל בין יתר אחיהם.

רק כארבע-מאות שנה עברו מיום שדרכו כפות רגלי היהודים הספרדים על אדמת דמשק, וכל זכר להשפה הספרדית לא נשאר בעיר זו. בתחלה היה אפשר לחשב כי היהודים הספרדים בהשכלתם המעולה על השכלת היהודים המתערבים, ישפיעו על האחרונים לקבל את שפתם ואת מנהגיהם. אולם הדבר קרה ממש להיפך. לא היהודים המתערבים, אלא הספרדים הוכרחו להטמע בין הראשונים ולהיות מושפעים מהם, קבלו את שפתם ויזניחו את הספרדית, קבלו את מנהגיהם, מדותיהם ודרכי-חייהם, וכעת אי-אפשר למצא בדמשק אף משפחה אחת, אף אלו שמקרוב באו, מדברת ספרדית או אשכנזית, כאלו לא ראו אבותיהם מעולם את שמי ספרד. גם האשכנזים המעטים אשר פה התבוללו את הספרדים ומתפללים אפילו את תפלתם בנוסח ספרדי.

וכל האלמנטים האלו—יהודים מתערבים וספרדים ואשכנזים—הושפעו השפעה גדולה מהמושלימים. אפילו הפרצוף היהודי נמחק כליל מעל פני אחינו בדמשק, הטפוס העברי נטשטש לגמרה פה. הם הסתגלו אל הערבים באפן כל כך נורא, עד שבהסתכלך בפרצוף אחיך אלה ובשמעך את שמותיהם הערבים: פוגי, בכרי, מג׳יד, ג׳מיל, כ׳צ׳ר, עבד-אל-עזיז, נכ׳לה, עארף, עבדו, ואת שמות נשותיהם: באהייה, סא׳ריה בדרייה ועוד, ובראותך את תנועותיהם

ואת תלבשתם ובהקשיבך את מבטאיהם, תטעה לחשב כי ערבים מושלימים מלידה ומבטן המה וכי מעולם לא עמדו רגלי אבות-אבותיהם על הר סיני.

גם מעדת הקראים שהיתה בדמשק לא נשאר איש, וכשמנים שנה כבר עברו מיום שנמכר בית-תפלתם לנוצרים.

מספר כל תושבי-דמשק עולה כיום, עפ"י דברי שרי-הממשלה שאתם דברתי ע"ז, לארבע מאות אלף נפש, מהם כשלשים אלף נוצרים, שבעה-עשר אלף יהודים ויתרם מושלמים.

הנוצרים והיהודים גרים ברחובות פרטיים לבדם ובשום אפן לא תמצא יהודי גר ברחוב-הנוצרים או נוצרי ברחוב-היהודים. כל אחד אוהב את ה„גיטו" שלו כבבת-עינו ולא יחליפהו בעד כל הון.

רחוב-היהודים הנקרא „חארת-אל-יהוד" או סתם „חארה" הוא הרבה יותר נקי מרחוב המושלמים, אך הרבה יותר מלוכלך מ„רחוב-הנוצרים".

ובה במדה שהמראה נהדר ומרהיב-עין בחוץ לעיר בפרט בהדר הטבע, בה במדה מעוררת בקרבך גועל-נפש חיצוניות הבתים אשר בתוך העיר פנימה.

בעברך בחוצות דמשק ורחובותיה בפנים-העיר ובראותך את הנתיבים והמשעולים הצרים מלאי-בוץ-וחלאה, רפש וטיט, בפרט בימות הגשמים, ובהביטך על הבתים מכוערי-המראה באשנבי-העץ אשר על חלונותיהם, הבנוים מחמר-חוצות, לא תאמין כי בעיר עשירת-חיל ורבת-הון אתה נמצא. חושב אתה כי בקתות פלחים לפניך או אל ארות-סוסים ורפת-בקר אתה נכנס. אך נסה נא להכנס לתוך אחד הבתים האלה, ולפניך יִגָּלֶה ארמון נהדר בכל יפעת תפארתו המזרחית מלא הדר ויקר, מרוצף אבני-שיש ותשבץ וכל חמדת היופי שפוכה עליו, ואגני-מים ומזרקות מקלחות את מימיהם למרומים; סביב החצר נטועים שמנה או עשרה עצים נותני-פרי הממלאים את החצר ריחות ניחוח; האולמים מְרוחים וגבוהים ונשענים על עמודי-שיש ואבני-צחר, הקירות וְהַכִּפּות מצוירים בתים, פרחים, מגדלים, ותבניות מתבניות שונות בסגנון מזרחי, ועומד אתה נדהם ומשתומם למראה עיניך אשר תראה ורגע תחשב כי הנך נמצא באחד הארמונות והפלטינים הדמיוניים של „אלף לילות ואחד".

אות הוא איפוא, כי כיהודים, כן גם המושלמים והנוצרים בדמשק, טומנים את כל אשרם ועשרם פנימה למען הסתירו מעין רואה לבל תשלט בו העין-הרעה.

כל היהודים בדמשק גרים ב„גיטו" המיוחד להם הנקרא „חארת אל יהוד". אחדות מסמטותיו מצטינות בנקיונן, אך רוב היהודים גרים ברחובות היותר צרים והיותר מעופשים רחוק מאד מן הטבע ומאויר השדות והכרמים, הגנות והפרדסים אשר מחוץ לעיר, ומתפרנסים בדחק ע"י מסחר ואמנות והתחרות נפרזה בכל ענף של פרנסה.

ישנן שתי סבות לקבוץ כל היהודים בגיטו אחד, האחת כלכלית והשנית דתית.

כלכלית כיצד?

רוב הבתים ברחוב היהודים שיכים לבעלים יהודים, ומובן, כי קשה למצא בעל-בית שישכיר ביתו לאחרים בכדי לדור בחוץ לעיר. העניים ג"כ לא יוכלו למצא בחוץ-לעיר או אפילו ברחוב-הנוצרים, בתים זולים כאשר בתוך ה„חארה". ולכן יושבים כל היהודים צפופים ודחוקים בתוך ה„גיטו" שלהם.

ודתית כיצד?

כידוע, נמצאים בתוך ה„גיטו" היהודי כל בתי-הכנסת, בתי-הספר, בתי-הת"ת, בתי-המקולין ועוד. והיהודי הדמשקאי שהוא אדוק, כמו שאזכיר להלן, לא יוכל לעזב את המקום שבו נמצא כל אשרו הרוחני ללכת למקום אחר. כי איה יתפלל במנין את שלשת תפלותיו היומיות, ואיה יקנה לו את הבשר הכשר למאכלו ואיפה ילמדו בניו את התורה?

וכי תאמרו: מדוע לא יצאו שלשים או ארבעים משפחות בבת אחת לחוץ לעיר וייסדו שם כעין „בית מדרש" לתפלות, והביאו קצב לבשר וייסדו בית-ספר לבניהם?

התשובה ברורה: חסרה ליהודי דמשק התעניְנות הנצרכה שבלעדה אי-אפשר לשום דבר צבורי לצאת לפועל. כל אחד אומר: „שלום עליך נפשי" ואחת היא לו אם העולם נחרב סביבו.

* *
*

המצב החמרי.

מצבם החמרי של יהודי דמשק גרוע מאד. מלבד אנשים אחדים — שלשה או ארבעה במספר — שהונם יעלה ממאה-אלף פרנק עד חמש מאות אלף פרנק והם הבנקירים היהודים הידועים בדמשק, ישנם עוד כמאה וחמשים או מאתים איש שאפשר להעריך את הונם מעשרים אלף עד מאה אלף פרנק, והם הסוחרים ובעלי המחסנים לממכר סחורה, ויתר היהודים הם פועלים או בעלי-מלאכה פשוטים המרויחים את לחם־חָקם דבר יום ביומו.

המלאכות העיקריות הנמצאות בידי היהודים הן: הפתוח בנחשת, בכסף וזהב; הפתוח בעץ; האריגה; הצבעות וטוית-המשי.

המלאכה הכי חשובה המביאה ריוח עצום לבעליה היא מלאכת-הפתוח. אולם, הפבריקה כלה היא של לא-יהודים ובה עובדים כאלף פועלים יהודים גברים ונשים, צעירים ועלמות מבני שלש וארבע שנים ומעלה ועד בן חמשים שנה. הם עושים מנורות-נחשת, טסים, כוסות, כנים כיורים כדים ועוד, שעליהם חקוקים בערבית, באותיות מסולסלות, פסוקים מהתנ"ך והקוראן ותמונות מתמונות שונות ככל אשר יעלה על לב המצייר. העיקר הוא כי צריך לסבך את הציורים ולסלסל את הכתב, ככל האפשר. הכלים המזרחיים האלה נמכרים בסכומים הגונים להסירים הרבים המבקרים את דמשק מדי שנה בשנה.

מלבד הפבריקה הגדולה הזאת, שכל פועליה יהודים והקפיטל נוצרי, ישנן עוד שתים קטנות שיכות ליהודים ובהן עובדים כמאתים פועלים ופועלות עבריות. רק חבל שאינן יכולות לעמוד בפני התחרות הגדולה של פבריקַת „נעסן" הגדולה.

הפועל היותר מאֻשר שבמלאכה זו, מרויח עד ארבע מג'ידיות לשבוע.

אחרי הפתוח באה אמנות האריגה, שבה נכלל ארינת בד לקפטנים, למסכים, שטיחים, מפות ועוד, ובה מתעסקים כארבע מאות איש מאחינו. וגם במלאכה זו אין הפועל היודע את מלאכתו על בוריה, מרויח יותר מעשרה פרנק לשבוע.

לא כן הוא מצב הַצַּבָּעִים. האמנים האלה הם היותר מְאֻשרים בין כל בעלי-המלאכה שבדמשק, כי להם יש כט"ו מצבעות עבריות ומספר הפועלים בהן עולה למאה וחמשים בערך, המרויחים מעשרה עד עשרים פרנק לשבוע.

מצבם של אלה יוטב כנראה עוד יותר, מפני שבימים האחרונים עשו יד אחת עם הַצַּבָּעִים המושלמים, ויקבלו כלם עליהם בכתב לפני החכם-באשי שלא להוריד את השער. באפן כזה יצטרכו כל הסוחרים לשלם לאמנים האלה את המחיר אשר ישיתו עליהם.

גם בטוית-המשי עוסקים הרבה מאחינו, אך המשכרת דלה ופעוטה. האמן היותר חרוץ יכול להרויח עד מגידיה אחת לשבוע.

יתר בני-עמנו עוסקים במלאכות שונות: סנדלרים, פחחים, נגרים, חרשי-ברזל, רוכלים, חנונים ועוד. בין האחרונים בפרט, גדולה מאד התחרות.

מספר אחינו בעיר הוא כאמור י"ז אלף בין ארבע מאות אלף תושבים, זאת אומרת, כי הם החלק הכ"ג ממספר התושבים הכללי, ובערך כזה, לפחות, היו צריכים היהודים להשתתף במסחר דמשק. אולם, עפ"י ספירות שיש לנגד עיני, ע"א צנורות הפרנסה של היהודים, יוצא כי גם בערך כזה אינם משתתפים והשפעתם בשוק-המסחר הדמשקאי איננה נִכּרת כלל.

אין בדמשק אף בנק עברי-עממי אחד ואף קופת מלוה-משותפת, ובכלל לא עשו היהודים הדמשקאים שום דבר שִׁתּוּפִי בכדי לחזק את מעמדם בעיר זו ההולכת ופוריה משנה לשנה, בה בשעה שהנוצרים מבצרים את עמדתם באפנים שונים וחותרים חתירות תחת רגלי היהודים בכדי לתפש את המקום הראשון במסחר עיר מושלמית זו.

* *
*

המצב הרוחני והתרבותי.

המצב הרוחני של אחינו בדמשק, איננו נופל במאומה ממצבם החמרי, ז"א שהוא נמצא בשפל-המדרגה. סגורים ומסגרים הם אחינו אלה בפני כל רוח הבאה מן החוץ וזרם העת החדשה לא הספיק עוד לשטף אותם. אינם יכולים כנראה להתמזג עם הרוח המערבי.

אי-אפשר לדבר על מצב אחינו הרוחני, מבלי כאב-עצור. עיר זו הרחוקה מארץ-ישראל, מחיפה למשל, רק יום אחד, כמה רחוקה היא מהדמות אליה בענינים רוחניים! מה גדולה ועמוקה היא התהום הרובצת בין סוריה וא"י? איזה רשם מדַכֵּא משאירה דמשק ביחוד על היהודי הבא מא"י, ובפרט מהערים שבהן ישנה כבר איזה הסתדרות, אי-אלה חיים צבוריים! שם אתה מרגיש את עצמך בין אחיך, בביתך, בעירך ובארצך, וממשמש ממש בידיך את השפעת אחיך בכל עניני-העיר וחייה. בכל עבר ופנה שאתה פונה אתה רואה את פעלת אחיך, בשבתות וימים טובים אתה מרגיש איזה רוח-של-קדושה מרחף על הכל: הכל סגור, אין עגלות, אין חנויות פתוחות, אין מקח וממכר. על הקירות אתה קורא מודעות באותיות עבריות על כל מקרי-החיים השונים, על שלטי החנויות והמחסנים גם של לא-יהודים אתה מוצא מלים עבריות. באספות-עם ובבתי-העם אתה נמצא בסביבה משכילה-עברית וצלצול השפה העברית מגיע לאזניך לא רק מפי תלמידי הגן ובתי-הספר, אלא גם מפי אנשים ונשים, עד שאתה חש ומרגיש כי בין אחיך ובני-עמך אתה יושב; ופה בעיר כדמשק שעוד לפני עשרות בשנים היתה „מרכז לתורה ולתעודה", כפי שמעידים זקני-הדור אשר בה, פה בעיר רבתי-עם שגם יהודיה מלבד שהם עולים במספרם על יהודי יפו, חברון, חיפה וטבריה כאחד, הם יותר עשירים ומצבם החמרי יותר טוב מזה של היהודים בערים הנז' — בכ"ז אתה מרגיש את עצמך כזר וכנכרי. פה אינך מוצא שום סמן לחיים-עבריים, אינך רואה כל השפעה עברית, אינך מרגיש כמעט כלל את מציאות יהודים בעיר זו. בכל קצות-העיר אינך רואה אות עברית, כאלו אין בה בתי-מסחר יהודים. מלה עברית לא תשמענה אזניך בכל מרחבי העיר. כי השפה המתהלכת היא השפה הערבית. ואפילו פתקאות ההזמנות לחתונה, למילה, לבר-מצוה ולכל מקרה אחר נכתבות בערבית, לא חלילה מפני חסר דפוס עברי, כי הלא ישנו פה בית-דפוס באותיות עבריות, אלא פשוט מפני שהערבית ירשה את מקום העברית לא רק בדבור אלא גם בכל מקרה-דתי. ספרי המסחר של היהודים נערכים בערבית, מכתבי-משפחה וידידות נשלחים ג"כ בערבית. בקצרה — ערבית בכל אשר תפנה, ערבית בבית וערבית בחוץ,

ערבית בביהכנ"ס וערבית בסדור-הגט; תודה לאל כי עוד לא תרגמו גם את התפלות לערבית.

אך תחת כל זה, הסביבה היא דתית עד כדי מחנק, אעפ"י שידיעתם של יהודי-דמשק את היהדות היא שטחית וקלושה מאד. החכמים הזקנים המעטים שבדמשק היודעים לתרגם אך פסוקים ושברי פסוקים מהזהר ומהתנ"ך מתבלים את שיחותיהם ב„פונטיקאס" מהש"ס ופוסקים — יהדותם מתרכזת בחוג צר של תפלות וברכות. מותר לך לעשות בסתר כל מה שאתה חפץ, יכל אתה להלוות וללוות כסף ברבית-אוכלת ובלבד שלא תשתה מים מבלי לברך, ובלבד שלא תעבר עליך שבת אחת מבלי שלש סעודות. וראה זה פלא: גם המנגנות היהודיות „המופקרות", שירידתן-הרוחנית היתה לשיחה בפי כל, גם הבריות הנמבזות הללו, מחזיקות בכל מנהג דתי של היהודים.

שח לי איש אחד שנהירין לו שבילי עיר זו, כי אי-אפשר בשום אפן שבעולם למצא בדמשק „קדשה" מעשנת בשבת, או שתאבה לרכב בעגלה ביום קדוש זה, או שתדליק נר בשבת או שתאכל טריפה, ואת כל הונה היא מוכנה לתת למען יקברו אחד מקרוביה שימות בבית-הקברות היהודי.

להמון היהודי פה ואפילו להיותר משכילים שבו אין אף מושג פעוט מכל תנועת-התחיה העברית ההולכת ומתרקמת בא"י, ובכלל מכל מה שמתרחש בעולם-היהודי הגדול. הם רק צריכים להתפלל ג' תפלות בכל יום—וחסל.

הכל מטושטש במחם וממשמש אצלם בערבוביה. אליאנס, איק"א, ציונים, הרצל ידועים אמנם להם. אולם, את האליאנס הם יודעים מפני שלחברה זו יש בי"ס בעירם ובו היא מלמדת את בניהם „פ ר נ ס ו י". גם מציאות היק"א לא נעלמה מהם, אולם גם הדבר הזה נודע להם, מפני שהיה איזה „אלחליל" שהיה מנהל בי"ס כי"ח ובימיו לא למדו התלמידים היטב „פרנסווי" יען היה מבלה את כל זמנו בקנית קרקעות בגליל ובחורן על חשבון איזו חברה „יקא" שמטרתה ליסד „ק ו ל ו נ י ו א ת ל ל ש כ נ א ז" (מושבות לאשכנזים). אזנם שמעה שמץ-דבר מאיזה „הרצל" שרצה לקנות „פלשטינה" ועד היום ישנה עוד „צ ה י י ו נ י י ן" (ציונים) החושבים מחשבות כאלה, אך

גם את זה הם יודעים מהעתונים הערבים, ובפרט מהעתון הצורר, „אל מוקטבס" המתנפל בגסות נוראה על תנועת-התחיה.

אולם מי היא האלינס (כשמנים למאה מיהודי דמשק חושבים כי האלינס הוא שם איש אחד היושב בפריז ומכלכל את ביה"ס על חשבונו), מי מיסדה, מדוע נוסדה ומה מטרתה, מה היא היק"א, מי הם ה„צ ה י י ו נ י י ן" ומה הם חפצים? אלה הם מאותם הדברים שאין היהודי הדמשקאי מפסיד כלום אם לא ידעם.

ותחיה לאומית, ועתונות-עברית, ומושבות יהודיות ולאומיות וציוניות— מאן דכר שמן פה?

מענין לציין כי יהודי דמשק ידעו מהפרעות בקישינוב כשלשה חדשים אחרי מארעות-הדמים ההם, כשעלה על לב איזה עתון ערבי פה להעתיק ידיעה זו מעתון ערבי אחר באמריקה.

ההמון, ואפילו גדולי-העדה, מעריצים פה את החכמים ומפחדים מכל קללה קלה מצדם פן חלילה יכוו מגערתם כי „נשיכתם נשיכת-נחש ועקיצתם עקיצת-עקרב". אולם הערצה זו, היא רק בפה ולא... בכיס. אין העשירים שבדור תומכים את החכמים, ולכן קרוב היום שיחפשו בדמשק „חכם" בנרות ולא ימצאוהו, כי מי זה יאבה לעשות את בנו חכם בראותו את החכמים אשר לפניו?

ומצבן הרוחני של הנשים עוד יותר גרוע משל הגברים.

בתלבשתן, בתנועותיהן, בקישוטיהן ובעדייהן דומות הנשים היהודיות בכל להמושלמיות. גם הן כאחרונות מתעטפות ב„מלאייה", הוא הצעיף השחור של משי ומתכסות בו. גם הן מכחלות את עיניהן ב„כחל" ואת פניהן ושפתותיהן צובעות בשני ואת גבות עיניהן תצבענה בצבע שחור. את כל יומן הן מבלות בשעשועי-הבל או בתשעה קבין של שיחה שבהן חננן היוצר. הן הולכות לבית-הכנסת אך פעמים בשנה, בר"ה ויום הכפורים, וגם אז כ„כ ל ה ת ע ד ה כ ל י ה" לבלות את זמנן עם רעותיהן ולראות במה עולות הן על חברותיהן. ואין איפוא צרך להגיד כי אין כאן, לא חברות נשים, ולא שום עבודה צבורית שבהן משתתפות הנשים, כי רחוקות הן מיהדות

כרחוק מזרח ממערב, כי תכלית כל עבודתן היא: קשוט ונוי, משי ורקמה וצביעת פנים וכחל עינים, צחוק-פרוע וצדידת-נפשות.

ועוד רעה חולה: אין לך עיר אחת בכל סוריה וא״י שבה נשרשה שנאת איש את רעהו עמק עמק בלב היהודים כבדמשק. רגש-הבטול וחסר-הערבות הם שני הקוים האופיים המצינים את יהודי דמשק. בני משפחה פלונית מביטים מגבוה על בני משפחה אלמונית, ובני משפחה נכבדה פלונית מבטלים כעפרא דארעא את כל מעשיהם של בני משפחה אלמונית. וכי יקומו אנשים וייסדו איזה מוסד חדש, ובאו בני משפחה פלמונית ופחתו את ערכו ובטלוהו כחרס-הנשבר וכדבר שאין בו ממש, ומיסדיו — „כמות מבוטלת". ותוצאות כל זה—קנאה, שנאה ואיש את בשר רעהו יאכלו.

גם רגש-הערבות לקוי הוא מאד אצל ה„רחמנים-בני-רחמנים" אלה. יכול אתה לעשות גדולות ונצורות לטובת-העדה, יחד מוסדות וחברות כאות נפשך, וכל העם מקצה יודה לך ופזר לך מלא-חפנים תהלות ותשבחות, רק אל כיסו לא תגיע, רק כסף לעזרה אל תדרש ממנו. לכן אין בדמשק עדה ישראלית מאורגנה ומסֻדרה כראוי אלא קבוץ אנשים הגרים יחד בלי כל קשר ביניהם, שאין בכחם לעמד על נפשם ולהגן על כבודם, ולכן דלת-העם מתגדלת וטובעת בעני ומחסור ואין העדה נוקפת באצבע קטנה להרמת קרן העם.

ולו לפחות היו יותר לאומיים, יותר עומדים על דעתם, יותר חסים על כבודם, כי אז יכלו באי-כחם לריב את ריבם ולהגן על זכיותיהם, ולו ידעו להשתמש בחרות-המדינית ובזכיותיהם בתור אנשים ובתור עם, כי עתה יכלו, בלי מעצור, לפתח את חייהם הלאומיים ולשמר על צורתם הלאֻמית שכם אחד עם כל העמים היושבים בעיר, כי הלא כלם, ילידי דמשק המה, וכלם מבינים איש את רעהו, ואחדות השפה היתה צריכה להביא אתה אחדות המחשבות, אחדות הלבבות, וכל אישי-העם היו צריכים להיות קשורים ביניהם בקשר אמיץ שלא היה צריך במהרה להנתק.

אולם, לדאבון לב אין הדבר כך בדמשק.

* *
*

אחד ממראות-הנגעים היותר מעציבים והיותר מכערים של דמשק הם בודאי בתי המנגנות או בשמן האמתי: „המופקרות", המתגוררות גם הן „ברחוב היהודים" והמפורסמות בכל סוריה, א"י, מצרים, תורקיה ואפילו בפרס.

אך בה בשעה שבערים אחרות, התחומים מסוימים, וההמון יודע להבחין בעניני קלון וכעור, פה, לצערנו, נעשה השם „יהודית" שם-נרדף ל„מופקרת" ו„חארת-אל-יהוד"—ל„בתי-זמה". ועם המסורה המוזרה של הערבי בעניני צניעות, אין הוא מוצא בחיצוניות המנגנות הללו שום חלוק בינן ובין שאר היהודיות המטילות בשוק, ולפיכך כל היהודיות בדמשק נחשבות בעיני הערבי כמופקרות שמותר לעשות אתן מה שלא יעיז לעשות אפילו לנוצריות ומכל שכן למושלימיות. והמושלימים, אפילו המשכילים שבהם, זוקפים את כל הכעור הזה על חשבוננו, ובפה מלא אומרים לנו: „אתם היהודים מטים את בנינו מדרך הישר ונשותיכם מנצלות את כספנו!"

והשקפה-מוטעת זו השתרשה גם בלבות שרי-הממשלה פה, והואלי, בכבודו ובעצמו, אמר לכותב-הטורים האלה, כשהלך אליו לדרש ממנו לגרש את המחוללות מרחוב היהודים — „לא אוכל לעשות בזה דבר כי את מי אגרש תחלה? אם אפתח פתח כזה עלי לגרש מה„חארה" את כל נשות-היהודים!"

וככה נעשה רחוב - היהודים מרכז לכל מיני כיעור והמנגנות הללו מוצאות כאן אחיזה בהתרשלותה של הרשות-המקומית או יותר נכון להגיד: בעזרתה.

המשוררות היהודיות שב„גיטו" הן משפיעות ותקיפות, הבתים היותר יפים, הטירות היותר נהדרות שב„חארה" וסביבותיה שלהן הם. השפעתן בחוגי הממשלה גדולה מאד, כי גדולי-המלכות פה מבלים את כל זמנם אצלן, ואפילו גדולי הנוצרים והמושלמים פונים אליהן בכל מה שנוגע לעניני הממשלה, כי מה שלא יוכל העורך-דין היותר גדול לעשות, עושות הן.

רחוב - היהודים הוא איפוא מרכז לכל מיני הוללות ותענוגים, בית-אסף לכל נבזה וחדל-אישים ומקלט לכל זמה ונבלה. ואין כל פלא איפוא אם בכל לילה ולילה ישנם פה סקנדלים, מכות, מהלמות, ולפעמים גם

רציחות ותוצאות כל זה הוא — הובלת יהודים חפים-מפשע לבית-האסור.

במשך השנה האחרונה נעשו פה מעשים אשר לא יעשון. העדה מחאה מחאות נמרצות לפני השער העליון. החכם באשי של דמשק טרח ויגע בעשר אצבעותיו לפני הרשות המקומית, הרב הראשי בקושטא עזר מצדו עזר לא מעט; פקודות נמרצות לגרש את המנגנות מרחוב היהודים הגיעו מהממשלה המרכזית להואלי פה. אך כל הפקודות הָשלכו אל... הסל, כי הואלי איננו חפץ להיות עריץ — דבריו ממש — לגרש נשים - שאננות ונכבדות היושבות לבטח בביתן ושרות ומנגנות בכדי להשתעשע „ומה גם —כן כתב הואלי לקושטא—ירא הוא פן תתחולל מהפכה נוראה בדמשק אם תגורשנה מנגנות אלו!"

האין זה טעם מספיק להשאיר את הצרעת-הממארת הזאת?

ברם, החכם באשי עובד וטורח הרבה להסיר את הנגע הזה מעל רחוב היהודים. כל המנגנות מֻפרשות ומֻבדלות מעדת ישראל; אבותיהם ואחיהם, שהם סרסורי-עבירה, מחרמים ג"כ ואין להם הרשות להתפלל בבתי הכנסת. כי, כאמור למעלה, אצל הבריות השפלות הללו, התפלה לחוד והזמה לחוד. כלל גדול נקטו בידיהם: „אחז בזה וגם מזה אל תנח ידך". אסור למוהלים למול את הבנים הילודים ומתיהם אינם נקברים בקבורת-ישראל, וגם בשר כשר אסור למכר להם.

האמצעים האלה הועילו הרבה. מנגנות אחדות ובני משפחתן שמוטב להם להֵהרג ולא לאכל בשר-טרפה, ומפחד יום המות — עזבו את העיר; אחרות שבו בתשובה-שלמה ויפקידו במשרד - הרבנות, מי חמש מאות, מי אלף ומי אלפים פרנק בתור פקדון כי לא ישובו לכסלה עוד. ולאט לאט מתטהר האויר-המחניק שכסה את כל רחוב-היהודים באשמתן של המנגנות.

*
* *

מוסדות החנוך והתרבות.

גם על החנוך והתרבות בדמשק אי - אפשר לדבר מבלי כאב והתמרמרות. ידאב הלב לראות אלפי ילדים וילדות מבני עמנו גדלים ללא

עול תורה וללא עול דרך-ארץ. ובה בשעה שהנוצרים, ואפילו המושלימים, מתענינים בחנוך בניהם, משתדלים בכל כחותיהם, ולמרות אמצעיהם המצומצמים, לשפר את מוסדות-החנוך שלהם, להביא בהם את התקונים הדרושים, לפי רוח-הזמן, נשארים צעירינו פה במצב נורא, והעדה איננה נוקפת באצבע לטובתם.

אם נניח כי בחשבון ממוצע יש לכל משפחה בדמשק שלשה בנים, יוצא לנו כי נמצאים בעיר זו כחמשת-אלפים תלמיד, בנים ובנות, הזקוקים לחנוך. אם נוציא ממספר זה, כחמש מאות ילדים וילדות העובדים כשכירי-יום בבתי-החרשת לפתוח, לאריגה, לטויה, לצביעה וכו׳, כמאתים ילדים בבי״ס לבנים של כי״ח; כמספר הזה בבי״ס לבנות של חברה זו; כתשע מאות בביה״ס העברי הלאומי, בגן-הילדים ובחדרים הפרטיים, נמצא כי רק כאלף ושמונה מאות תלמיד מקבלים חנוך בבתי-הספר של היהודים, ויתרם, זאת אומרת, כשלשת אלפים תלמיד מתחנכים מי בבתי-הספר של הקונגרגניסטים, מי בשלשת בתי-הספר לבנים ובנות של המיסיון הבריטית שמצודתה פרושה גם פה לצוד נפשות תמימות, ומי — החלק היותר גדול — משוטטים בשוקים וברחובות, גדלים פרא-אדם מבלי דעת קרוא וכתב.

אך נדבר-נא על מהות כל בית-ספר לבדו.

ואתחיל בבתי ספר הנוצרים של הנזירים והמיסיון הבריטית.

בדמשק, רוב האבות האמידים שולחים את בניהם לבתי-ספר הנוצרים הרבים והשונים שבעיר או שבבירות, והעניים — לבתי-הספר של המיסיון, כי זאת האחרונה דואגת גם לעניניהם החמריים ונותנת להם תמיכה.

והנה למרות אדיקותם הנפרזה של יהודי דמשק בעניני-דת, למרות זה, שהם חושבים לאפיקורוס וכופר את כל המהלך בשבת יותר מתחום שבת, או מי ששותה כוס-מים בלי ברכות ראשונה ואחרונה — אינם נמנעים מלשלוח את בניהם לבת״ס, שבהם הם מקבלים חנוך נכרי זר לרוח-ישראל, אינם מעלים על לבם כי במוסדות-חנוך כאלה, אוכלים בניהם נבלות וטרפות, כותבים בשבת ויום-טוב, ומוריהם מכריחים אותם להתפלל ל"מושיע" ולהתנכר לכל קדשי-ישראל, כי את כל זה הם עושים בלי-תשומת לב, בלי כל

מחשבה קודם למעשה, בלי כל בחינה ובדיקה. יודעים הם אמנם את תכנית הלמודים שבבתי-ספר אלה, יודעים הם כמו כן את המטרות הדתיות שמוסדות הנזירים והמיסיון הציבו להם למטרה, ובכ״ז הם שולחים את בניהם לשם בתואנה כי הלמוד בהם הוא יותר טוב מאשר בבתי-הספר היהודים, ואינם שמים לב אל הרעל, אל סם-המות הלאומי שבניהם מוצאים בבתי-ספר כאלה, אינם מבינים את הרעה, את ההרס ואת הכליון הלאומי שהלמודים הדתיים האלה מביאים בלבות הילדים הרכים, ואינם מתבוננים כלל, כי רוב בתי-הספר האלה אינם נותנים לתלמידיהם גם כל ידיעות כלליות הגונות, מלבד תולדות ה„משיח" ויתר הקדושים והטהורים שלהם.

ופה מונח סוד אי-השתתפותה של הקהלה ביסוד בית צבורי, כי מכיון שבניהם ובנותיהם של האמידים מתחנכים בבתי ספר זרים, שוב אינם רואים כל נחיצות לתמוך באיזה בית שיהיה ואינם חושבים כלל על נחיצות בי״ס יהודי בקהלה.

היה מעשה ואחד מנכבדי הקהלה, איש אדוק ודתי, בקש ממני עצה מה לעשות בבנו למען ישלים את חק למודיו כראוי, כי הוא האב, איננו חפץ לשלח את בנו לבית של נזירים ששם יהיה חיב לאכל טריפות ולחלל שבתות. אנכי יעצתיהו לשלחו להגמנסיה העברית ביפו, הראתי לו את תכנית הלמודים, שבחתי לפניו את בי״הס ואבטיחהו על דברתי כי בנו יהיה ל„איש" במלא משמעת המלה. רגע חשבתי, למראה אותות הרצון והתודה שהראה לי האב, כי דברי פעלו את הפעולה הנצרכה וכי הבן יסע ליפו. אולם מה מאד השתוממתי, בשובי אחרי סכות לדמשק ואראה, כי הבן נסע לבירות ולא ליפו, ואותו האב האדוק שידע לנכון כי בנו יגדל כנוצרי לכל פרטיו—לא יכל בשום אפן להאמין כי ישנם בתי-ספר הגונים מלבד בתי-הספר של הישועיים; והגמנסיה העברית ביפו — כך ספרו לו, והוא האמין לזה—היא איזה „כתאב של שְכְנאז" (חדר של אשכנזים) ששם מלמדים רק תורה ו„עברני" (עברית) והשפה הזאת האם תאכילהו לחם?

הרי לכם קו טפוסי אחד, שעפ״י אפשר לשפט, איך מבינים יהודי

דמשק את היהדות, איך מציירים להם את הגימנסיה וכל בת"הס העברים שבא"י, ואת כל תנועת התחיה בארץ-אבות.

וכל זה בדמשק, עיר הרחוקה רק יום אחד מחיפה והגליל וא"י!

בתי הספר של חברת כי"ח.

שני בתי-ספר ישנם לאלינס בדמשק: אחד לבנים ואחד לבנות. הראשון נוסד בשנת 1880, זאת אומרת לפני שלשים ואחת שנה, והשני, של בנות, נוסד בשנת 1883, ז"א לפני עשרים ושמנה שנה.

שלשים ואחת שנה, זוהי באמת תקופה שלמה!

בשנת 1910 היה מספר מורי ביה"ס לבנים עשרה: מנהל, שני מורי צרפתית, שלשה מורי עברית; מורה אנגלית אחד, מורה-טורקית אחד, ומורי ערבית שנים: מספר התלמידים היה בשנה שעברה 184.

מספר המורות בבי"הס לבנות של כי"ח, תשע: מנהלת, ב' סגנות, ג' מורי-עברית ומורה לתפירה אחת. מספר התלמידות 177.

הוצאות שני בתי-הספר האלה עלו בשנת 1910 לסכום של 28,288 פרנק.

עתה נתבונן נא לראות מה פעלו בתי-הספר האלה במשך שנות קיומם לטובת הדור הצעיר, איזה מקום תופסת השפה העברית, ומה תעודתם בעתיד.

אם נשים-לב אל המספרים האלה, הנזכרים לעיל, יש לנו הרשות לקות הרבה מאד מבתי-הספר האלה. שלשים שנות קיום וכתשעה ועשרים אלף פרנק הוצאות לשנה!

אולם למרות כל זה אין בתי-הספר האלה ממלאים את תפקידם כראוי. לא לבד שהעברית לקויה בהם במדה מרובה ומורי-העברית כביכול —החכמים-המלמדים—מסתפקים בתרגום ערבי של פסוקי-פרשה או הפטרה או בקריאת חק-לישראל, עין יעקב וזוהר—הנה גם כל הלמודים בהם אינם עומדים על רום-המעלה באותה המדרגה שהיו צריכים לעמד — ביחס אל אמצעיהם החמריים, מפני כי כמו בכל בתי הספר של חברה זו, כן גם פה

שורות אותה השיטה של הלעטה את התלמידים ורבוי שעות הלמוד. הם מכבידים את העול על התלמידים ומלעיטים אותם בכל מיני שעורים ובפעלים ובשירים שהם צריכים ללמד כמכונה בעל-פה. בתוך בית-הספר אין שטה, אין סדר, אין מטרה קבועה, אין מגמה ידועה ואין תכנית ברורה. התלמידים אינם מפותחים כלל, למרות שהם מצטינים בפקחות טבעית ובהרגשה דקה. השעורים והשפות—ערבית, עברית, צרפתית, תורקית, אנגלית—הם כל כך רבים, עד כי התלמיד לא ימצא די זמן להבינם. וכן קָטָן חוג מבט-שכלם של הילדים ואינם יודעים את החיים אשר סביבם ואינם מכירים את התקדמות העולם ותנועותיו. השפה העיקרית והשלטת בבי"הס היא הצרפתית, והערבית שהיתה יכולה להביא להם עזר לא מעט, נלמדת רק להלכה ולא למעשה. וכשהתלמיד גומר את חק למודיו בבי"הס ויוצא אל העולם הגדול, אזי הוא מוצא את כל השערים נעולים בפניו, כי מה תועילנה לו המלים האחדות של צרפתית שלמד בבי"הס, בעיר ערבית כדמשק, שבה הכל נכתב בערבית. ולכן על התלמיד לבחר באחת משתי הדרכים הללו: או לנסע מעירו אל כל אשר ישאנו הרוח, למצרים או לערי-הים בכדי לעבד בתור פקיד קטן באחד מבתי המסחר או הבנקים אשר שם, או, אם חפץ הוא להשאר בעיר מולדתו, עליו להיות מצחצח-נעלים או מטאטא הרצפה באחד המחסנים אשר בדמשק.

אלה הם חסרונותיהם הכלליים של בי"ס של כי"ח פה. על המגרעות היהודיות אין מן הצרך לדבר, כי ידועות הן לכל הבקי בעניני ב"הס של חברה זו במזרח.

העברית, כאמור, לקויה היא מאד. ישנם אמנם שלשה מורי עברית, אך כל אלה, הם כמו שאומרים: «Pour la forme». התלמידים אינם יודעים את השפה העברית ודברי ימי ישראל וממילא אינם רוחשים שום כבוד לעמם ולהיהדות ואין להם שום קשר אתם, ולבם ריק מכל אידיאל. הם רחוקים מדעת את היהדות ואינם יודעים כי מחוץ לעולמם הצר ישנו עולם אחר העובד ופועל לטובת ענינים יותר נשגבים, יותר נעלים.

לפי דעתי, הרבה עזר בי"הס של האלינס בדמשק ליציאת הצעירים

היהודים מדמשק, ההולכת ונמשכת זה כעשר שנים. במשך שלשת השנים האחרונות הגרו מדמשק יותר מאלף וחמש מאות צעיר, הכחות הרעננים שבעדה—ופני כלם מועדות לאמריקה. כי באמת מה יעשו הצעירים הללו אם לא יסעו? גומרים הם את בי"הס של החברה, נאמר—בהצטינות, ויוצאים הם לבקש להם מזון ומחיה. במעט הצרפתית שהם יודעים אינם יכלים לעשות כלום בעיר ערבית כדמשק, ואת שפת הארץ אינם יודעים, וע"כ רק דרך אחת נשארת לפניהם—לקחת מקל הנודדים ולנוד למרחקים.

וכל החסרונות והמגרעות שמניתי בבי"הס של הבנים של כי"ח, אפשר להגידן ביתר-שאת ויתר-עז על בית-ספר הבנות של חברה זו.

גם בנות דמשק נחלקות לפי חנוכן ותהלוכותיהן לשלש כתות: אלו שמעולם לא ישבו על ספסלי בית-ספר ולא טעמו מעץ-הדעת; אלו שמתחנכות בבי"ס הנזירים והמסיון, ואלו שנתחנכו בבי"הס לבנות של האלינס.

על הראשונות אין מה לדבר. הן בורות במלא מובן-המלה ואין צרך להגיד כי רחוקות הן מכל אידיאל. מהאלימנט הזה מתהוה כל הצבא הרב של הפועלות בבתי-החרשת ובבית עשית הטבק. מצבן התרבותי של אלו עומד למטה מכל בקרת, שאי-אפשר למצא דוגמתן אפילו אצל נשי-המושלמים.

על הסוג השני, הן הבנות המתחנכות בבתי-ספר הנזירים, אל לנו להרבות בדברים. אגיד רק כי שם הן רוכשות ידיעות מהדת הנוצרית, ודברי-ימי-הנוצרים, מוסר נוצרי ואהבה לכל קדשי הנוצריות.

אך על הסוג השלישי, הן הבנות המתחנכות בבית-הספר של כי"ח, רוצה אני לדבר דברים אחדים: גם בבי"ס זה אין תכנית-הלמודים מתאימה כלל לא לדרישת המצב הנוכחי בתוגרמה ולא לדרישותינו אנו בתור יהודים לאומיים. הן מקבלות יותר חנוך צרפתי מאשר עברי. שם הן לומדות דברי-ימי הצרפתים וספרותם. אך עברית מאן דכר שמה! ישנם אמנם גם מורי עברית וגם מורה ערבית, אך העברית מצטמצמת ב„ברכת-שהכל" ו„בורא פרי העץ והאדמה" או בתפלות אחדות בעל פה ובקריאה בהרבה שבושים מבלי הבנה את אשר הן מבטאות. הן לומדות גם דברי-ימי-ישראל — סליחה:

Histoire Sainte — עפ"י ספרו של פריסקו, אך מסופקני מאד אם הן יודעות גם את זה.

עפ"י השרטוטים המעטים האלה שהתויתי לפני הקוראים, כבר יוכלו לקבל מושג ממצב חנוכו של „המין-היפה" בדמשק ומתוצאותיו.

בנותינו אינן מקבלות שום חנוך-מסודר, ואינן מתענינות בשום דבר כללי או לאומי. הציר שעליו יסבו כל אפני-חייהן הוא: מלבושיב. הן צריכות להוציא את כל אשר לאבותיהן על צרכי נוי וקשוט, משי ורקמה.

ומהמצב הבלתי נורמלי זה, יוצא כי בנותינו אינן לא צרפתיות ולא עבריות, כי מהצרפתית הן יודעות רק את ה„bonjour" ו„merci" ומהיהדות לא ידעו כלום. יהדות ,אצלן, זוהי מלה ריקה ,שאינה אומרת כלום.

גם הצעירות שגמרו את בי"ס לבנות בהצטינות, יודעות רק לפטפט מלים אחדות ב„פרנסאווי". את שעות-הבטלה הן מבלות בקריאת איזה ספור-עגבים בצרפתית שהמציא להן איזה צעיר. גם מוסר אמותיהן אבד להן וממדות-הגויים רכשו להן רק את החיצוניות ורגש-הבטול לכל דבר שאינו נכנס בחוג הקשוט והנוי, הכחל והפרכוס, ההתפארות וההתיפות. הצד השוה שבין האמות והבנות הוא, כי כראשונות כן גם האחרונות משתדלות להתיפות יפי-מלאכותי, עד כמה שאפשר לחקות את המושלמיות.

על דמשק נאמר: „והחזיקו שבע נשים באיש אחד...." בפרט עתה שאלף וחמש מאות צעיר הלכו לאמריקה לבלי שוב עוד. אין להתפלא איפוא שלבנות דמשק יצאו מוניטון בעולם כי משוללות הן כמעט כל מוסר.

והאלינס לא הבינה או לא חפצה עוד להבין, כי מקור כל הרעה הוא בחנוך הנתן לבנותינו פה. כי אם עוד אפשר לסלוח לה על החנוך הצרפתי שהיא נותנת לבנינו בתואנה כי משפה זו ירויחו את לחמם.... באמריקה, בתואנה כי שפה זו תשמש להם אמצעי למלחמת-החיים — הנה חנוך צרפתי לבנות אין לו כל ערך מעשי. ולא רק שאינו מועיל אלא גם מזיק הרבה מאד. כי שערו נא בנפשכם: עלמה יהודית מדמשק מדברת צרפתית ואפילו היטב, בעיר ערבית לכל פרטיה כעיר זו—למה יועיל לה? או להביט אח"כ מגבוה על בעלה היהודי-הערבי-הפשוט, או לקרא אי-אלה רומנים ולפטפט קצת עם חברותיה.

בית-הספר העברי הלאמי.

בית-ספר זה נפתח לפני כשנה, וכבר יש לו גם דברי-ימיו.

לפני הזמן הזה היה בית-הספר הזה נתון תחת השגחת האלינס, ויהי חדר מהטפוס היותר גרוע, כידוע לכלנו, עם כל אותן השטות הגרועות והמגרעות שבכל החדרים-החשוכים שבגיטו, והאלינס לא עשתה כלום להטבתו, לא בחמר ולא ברוח.

בחדש שבט העבר דרשה האלינס ע״י בא-כחה אשר בדמשק, כי תשתתף העדה בהוצאות בית הת״ת וכי תשלם מדי שנה בשנה עשרת אלפים פרנק.

מובן, כי עדה עניה כעדת היהודים פה, לא יכלה להעמים עליה סכום כזה, והאלינס עזבה את הת״ת ולא טפלה בו עוד. אז יקומו עשרה אנשים מנכבדי העדה וייסדו אגודה שמטרתה היא לנהל את בתי-הספר האלה ברוח-עברי-לאומי. כותב-הטורים האלה נמנה למנהל ועפ״י הצעתו נוסף גם גן-ילדים והובאו מורים עברים מא״י והעבודה החלה.

מובן, כי חברת כי״ח לא טמנה ידה בצלחת; ואינני יודע אם מפני התנגדות לעדה שלא אבתה להשתתף בסכום — עשרת אלפים פרנק — שהטילה עליה, או מפני סבה אחרת — החל בא-כחה בדמשק לְאַיֵּם על העדה בסגירת בתי-הספר של האלינס כליל, אם העדה לא תכנע לדרישותיה. אולם גם זה לא פעל כלום על העדה, כי מיאונה זה לא היה מפני התנגדות גרידא, אלא פשוט מפני עניות, והעניות, כידוע מעבירה את האדם אפילו על דעת-קונו.

אז החלו הגזרות: משכרת התלמידים והתלמידות בבתי-הספר של כי״ח הֻכְפלה ומי שידו לא השיגה לשלם, גורשו בניו מבית-הספר. המאכל הנתן בצהרים לתלמידים העניים, חדל להנתן, וכל תלמידה שאחיה לומד בבית ספר העדה, גורשה מבית-הספר. ומה היו תוצאות כל זה? רק הורים מעטים אמידים יכלו לשלם את המשכרת הכפולה, אחרים הוציאו את בניהם ויביאום לבית-הספר-העברי הלאומי, ובנות רבות נאלצו ללכת לבתי-ספר

המסיתים או הנזירות, מחסר בית-ספר לבנות של העדה, ורבות מהן, אלו שהוריהן לא הסכימו לשלחן לבתי-ספר המיסיון, נשארו בבית.

ובית-הספר-העברי-הלאומי וגן-הילדים נפתחו בכל זאת!

בעניני-כספים וכדומה ישנו ועד בן תשעה חברים הדואג לכל צרכיו החמריים של הגן ובית-הספר.

מספר התלמידים בבית-הספר והגן עולה לחמש מאות.

מספר המורים עשרה; כותב הטורים האלה—מנהל; הסופר הצעיר יצחק שָמִי: מורה ראשי לעברית וערבית; הארונים אברהם איסירוב ורפופורט מורי-עברית; החכמים יעקב מסלתון וחיים כהן — מורי-דת; הארונים דוד אלמאליח וסלים מוצירי—לצרפתית וערבית. בגן ישנן: מוֹרָה ראשית ושתי מורות עוזרות; הממשלה שולחת מורה תורקית על חשבונה. יש גם שני משרתים ומשרתת.

מובן, כי העברית תופשת מקום רחב מאד בתכנית-הכללית. הילדים משתמשים בספרים: בן-עמי, גרזובסקי, בן-יהודה, שצקי ועוד. וכבר החילונו לשמע את הילדים הקטנים מספרים בעברית חיה, ספורי המקרא, ספורי-הנביאים, משמיעים ע"פ שירים עברים ומבינים אותם היטב. מובן, כי אינני בא פה לעשות ריקלמה לבית-ספרי כי יודע אני את הפתגם: „עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה", אולם, רוצה אני בזה להגיד כי המורים הצעירים האלה שבבית-הספר עושים את מלאכתם באמונה ומסורים הם אליה בכל נפשם ומאדם. ובודאי, חלק גדול מתחית הדור הצעיר בדמשק יגיע להם.

גם גן-הילדים העברי מתפתח יפה יפה, וכבר זכינו לשמע בדמשק את צלצול השפה העברית מפי הפעוטים והקטנטנים, דבר שלא היה עוד כמוהו בעיר זו.

התקציב השנתי של ביה"ס והגן עולה לסכום עשרת-אלפים ומאה ושמנים פרנק.

הכנסות ביה"ס הן: מתשלומי התלמידים:	4800	פרנק
תמיכת-העדה:	2000	"
מהקדשות:	1000	"
מחברי ועד-בי"הס:	2380	"
ס"ה	10180	"

חדרים פרטיים.

כחמש מאות תלמיד מתחנכים בכתאבים האלה. בחדר אפל ושפל, רטוב וסדוק יושבים עשרות תלמידים צפופים ודחוקים על מחצלות בלות וצועקים ובוכים, בוכים וצועקים מזריחת-השמש עד צאת הכוכבים לפני רבם הזקן והאומלל העומד לפניהם בלי גרבים ובלי מעיל, בקפתן-קרוע ובמצנפת שחורה מרוב זוהמא, ועומד וצוח וצועק ככרוכיה לפני תלמידיו הרועדים מפני מכות-אגרופו או מקלו העב, וקורא פסוקי איוב או ישעיה, עין-יעקב או זוהר ודברים שאין המסכנים-הפעוטים מבינים את תכנם.

התלמידים המסכנים, מלוכלכים, רזים, חלשים ומתהלכים כצללים הנה והנה.

ובעזב התלמיד אחרי זמן מה את החדר, ללכת לאיזה בית-ספר נוצרי וראה לפניו חדרים גדולים ומרוחים, ומורים בריאים ולבושים ושטה מסודרה וקלל את היום שבו נולד יהודי.

ואחרי כל זה לכו ודרשו מהם שיאהבו את היהדות בגדלם!

* * *

הסתדרות-העדה.

עוד לפני שנים אחדות, כלומר עוד לפני מנויו של החכם באשי הנכחי הרה"ג יעקב דאנון, לא היה מאום לעדת-היהודים בדמשק. רקבון פנימי היה שורר בכל הענינים הצבוריים פה ותוהו-ובהו שרר בעדה. יש מיחסים את המצב הזה להחכם-באשי הקודם, כי בהיותו פה במשך כארבע-עשרה שנה של מחלוקת ופירוד-הלבבות, היה כל העם מקצה שקוע ראשו וְרֻבּוֹ במחלקת זו ולא התענין בעניניו, ולא שלם את חובותיו להצבור; מכס

הבשר היה נגבה בקשי-גדול ומדי יום ביומו היו הקצבים מכריזים אמור; את מס-הערכה מיאנו, כמובן, לשלם וככה הלכו המוסדות המעטים שישנם לעדה הלך והתדלדל, הלך והתנון, עד כי לולא הכרזה פתאום החרות-המדינית ששמה קץ לכל אי-הסדר הזה, כי עתה מי יודע מה היתה אחרית כל הקטטות הללו.

אוֹלם כשהחכם-באשי החדש עלה לכהן במשרתו והשלום הושב על כנו בין כל הלוחמים—אם כי זה רק למראית-עין, כי השנאה, כמו שאמרתי, עודנה כבושה בלב—התחילו כל הצדדים, בעזרת הרב, לבנות את הנהרסות, לתקן את הבדקים ולהביא סדר בהכנסות העדה שבלעדן אי-אפשר לאחרונה לצעד אף צעד אחד קדימה.

עדת-היהודים בדמשק מוכרה באפן רשמי אצל הממשלה בתור עדה עותמנית ובא-כחה הוא הרה"ג יעקב דאנון מירושלם שנמנה במאמר-מלך בחדש אלול שנת תר"ע.

הנהגת העדה מסורה לועד גשמי בן תשעה חברים, הנבחרים אחת לשתי שנים ע"י האספה הכללית בת שבעים איש, שהם באי-כח כל משלמי-הערכה.

המגליש הרוחני או הועד הדתי הוא הועד המנהל את עניני הדת של העדה.

מלבד מגליש הרוחני יש גם בית-דין לכל עניני דת-ודין ומקום מושבו הוא בבית-משרד הרבנות, פעמים בשבוע: יום שני ויום חמישי.

התקציב השנתי של העדה עולה לסכום אחד ועשרים אלף וחמש-מאות וחמשים פר'. הכנסות העדה הן:

מ"הערכה"	50.000	גרוש שהם	8.760	פרנק
מבתי-כנסת ובתי-מדרש	12.000	" "	2.200	"
ממכס-הבשר (נבילה)	50.000	" "	8.700	"
מכתובות	6.000	" "	1.050	"
ממצה	2.500	" "	440	"
ממילות ועלם-כבאר	2.000	" "	400	"
ס"ה	122.500	" "	21.550	"

הוצאות העדה:

משרד הרבנות	30.090	גרוש שהם	5.280	פרנק
שוחטים	18.010	" "	3.160	"
מזכיר העדה	17.100	" "	3.000	"
חלוק לעניים ות"ח	22.000	" "	3.860	"
תמיכה לביה"ס העברי	11.400	" "	2.000	"
עזרה לשלוחים והוצאות אחרות	23.900	" "	4.200	"
ס"ה	122.500		21.500	

ההערכה.

ההערכה היא המס-האישי שכל אחד ואחד מחברי הקהלה היהודית בדמשק (כמובן מי שהיכולת בידו) חיב לשלם לקופת העדה. המס הזה הוא חיובי ואי-אפשר בשום אפן להפטר ממנו. כל תושבי-דמשק היהודים כנתינים העותמנים וכנתינים הזרים חיבים לשלם מס זה.

וכך הערכה נעשית: הועד הגשמי ממנה מקרבו ועדת-הערכה, לאמר כמה יוכל האיש לשלם. בעלי מלאכה וסוחרים נאמדים ע"י בני-מלאכתם, בכדי להנצל מטעות. הנערכים מתחלקים לחמש מדרגות: בעלי המדרגה הראשונה משלמים ארבע מאות פרנק לשנה, ובעלי המדרגה החמשית— עשרים פרנק לשנה.

פטורים מן המס הזה: הרבנים והת"ח; משרתי-הקהל וכלי-הקדש, הפקידים במשרד הרבנות וכל בעלי-המלאכה העניים והפועלים שכירי-יום.

מי שמסרב לשלם מס זה, איננו נחשב בתור חבר לעדה, אין מלים את בניו, אין קוברים את מתיו, אין מסדרים לו קדושין ואיננו יכול לגרש אשה אלא אם מסלק את כל חובותיו להעדה.

הכנסה מבתי-כנסת וב"מ.

כל בתי-הכנסת ובתי-המדרש שבדמשק נתונים תחת השגחת הח"ב,

ויכול הוא, עפ״י הפירמן אשר בידו, לסגר בכל שעה איזה בי״ס או ב״מ שירצה.

בתי-הכנסת אשר להעדה ובתי-המדרש של אנשים פרטיים מסורים לידי גבאים פרטים המשגיחים על הנהגתם. כל בית כנסת חיב לשלם לקופת הכולל מאתים פרנק לשנה וכל בי״מ — מאה פרנק לשנה. בסוף כל שנה מביאים גבאי ביה״כנ אשר להעדה חשבון מפרט מההכנסה וההוצאה.

ואלה בתי-הכנסת אשר לעדה:

א) ביה״כנ „כָלֶף״ על שם מיסדו. ביה״כנ הזה הוא היותר עתיק שבדמשק.

ב) ביהכ״נס „סקאלאיין״. יהודי דמשק מספרים כי מוהרח״ו היה חזן בביה״כנס זה.

ג) ביה״כנס „שמאע״. על שם מיסדו.

ד) ביהכ״נס „רַאקִי״. כמו הקדום נקרא ע״ש מיסדו העשיר ראקי. בביה״כנס זה התפללה תמיד משפחת פרחי המפורסמה וכשהיה נוטה לנפל בנוהו בני משפחה זו מחדש, והוא אחד מבתי-הכנסת היפים שבדמשק. כפתו נשענת על עמודי עץ צבעונים כאבני-שיש וקירותיו מצוירים ציורים מזרחיים יפים למראה.

ה) בי״הכנס „ענוים״ המכונה „חוש לבאשה״. עתיק מאד ובו ספר תנ״ך ישן-נושן כתוב על קלף, נכתב בשנת שמ״א לאלף החמישי.

ו) ק״ק „פרנג׳״ (ר״ל הארפים) ביהכנ״ס נבנה בטח לפני כארבע מאות שנה ע״י גולי-ספרד שהתישבו בדמשק. הוא ביהכ״נס היותר מפאר שיש ליהודים פה, והוא גדול ורחב-ידים. כל הדרשות וכן כל החגיגות וקבלות-פנים לגדולי המלכות נעשים בו.

ז) ביה״כנס „מדרש אל תארה״.

ח) ביהכ״נס „מדרש מנשה״. גם פה היה מתפלל מוהרח״ו.

ט) ביהכ״נס מנין״. ע״ש מיסדו „מראד מנין״ שבנאו לפני ל״ה שנה.

י) ביהכ״נס „גובר״. עתיק מאד, שאדותיו כבר דברתי בתחלת מאמרי.

יא ביהכ״נס „מדרש שאגור״. הוא הקטן בכל בתי-התפלות

שבדמשק וגם הוא עתיק מאד מפני שבו היה מדרשו של מוהרח"ו, ובו יש בית-אסף ספרים עתיקים.

מלבד י"א בתי-הכנסיות האלה, יש ליהודי דמשק עוד י"ז בתי-תפלה קטנים הנקראים בשם „מדרשים" סתם. ואלה שמותם: מדרש כתאב-עתיק; מדרש כתאב-ג'דיד; מדרש אשכולה; מדרש בית-הלוי; מדרש בית-דישי; מדרש מר רפאל; מדרש חסון; מדרש לנייאדו; מדרש בוקאעי; מדרש טוטח; מדרש אלפנדרי; מדרש מבזבז; מדרש כלב; מדרש בוגאלי; מדרש בוזאלי; מדרש ליזבונה; מדרש נקאשין; מדרש בית שמעיה; מדרש בית-פרץ.

מכס-הבשר.

אחת ההכנסות-העקריות של העדה שבלעדן אי-אפשר לה לתמך בשום מוסד-צבורי, היא: הגאבילה (מכס-הבשר). כמו לכל ראשי-הרבנים אשר בתורקיה כן גם להחכם-באשי בדמשק יש הזכות לגבות את המכס הזה בכל האמצעים שימצאם כשרים בעיניו, כי מפרש כתוב בכל הפירמנים לאמר: „אסור לכל יהודי לסרב בענין תשלום הקצבה-השנתית, או המס הנקרא „צדקה" או המס הנקרא גאבילה, או כל ההוצאות הנצרכות למשרד החכם-באשי". אך תחת אשר לפי ה„החכב-תאני-ניזמנמיסי" (ספר החקים שעל פיהם מתנהגות כל עדית היהודים בתורקיה) צריך לגבות גרוש וחצי צאג' על כל אוקה בשר, פה בדמשק אנו גובים תשעה גרוש על כל איל, ט"ו גרוש על כל עגל ושלשים גרוש על כל פרה.

כתובות.

כל חתן חיב לקבל רשיון לנשואיו ממזכיר-העדה, ולשלם להסוכן חמשה גרוש על כל אלף, אם סכום הכתובה הוא עשרת אלפים גרוש, ועשרה גרוש על כל אלף, אם סכום הכתובה הוא למעלה מעשרת אלפים. ד"מ אם סכום הכתובה הוא עשרת אלפים גרוש חיב החתן לשלם מס של חמשים גרוש, ואם חמשים אלף גרוש הוא סכום הכתובה, וְשִׁלֵּם החתן 450 גרוש.

מס המילות, המצה, וה„עלום-וכבאר“.

מס-המילות איננו קצוב. כל אב חיב לתת לקופת העדה סכום מה, העשיר לפי עשרו והדל לפי עניו. בכל אפן אין מס זה עולה ליתר משלש מג׳ידוות לאב עשיר ולא פחות מרבע מג׳ידי לאב עני. מובן כי העניים שאין ידם משגת לשלם אפילו מס קטן זה, פטורים ממנו.

המצה. חכמי-העיר קונים על חשבונם חטי-דפסחא, טוחנים אותה ועושים מצה למכירה, מהריוח שהם מרויחים, משלמים לקופת-העדה אלפים וחמש מאות גרוש בכל שנה.

„עלום-וכבאר“. המס הזה הוא המס הנגבה מכל בית או קרקע הנמכרים ברחוב היהודים מיהודי ליהודי. שום קניה של יהודי איננה מתאשרת בפקידות-הטאבו אלא אם היא מאֻשרת בחותם מוכתר-העדה ואחד מחברי ועד-העיר והחכב-באשי.

כל מוכר משלם שני גרוש מס על כל אלף מסכום-המכירה. ד״מ: הבית נמכר בארבעים-אלף גרוש, חיב המוכר לשלם שמונים גרוש לקפת העדה.

הערה: אין משרד הרבנות ולא המוכתר מאשרים שום מכירה מאיזה יהודי לאיזו „מנגנת“. באפן כזה ממעטים, עד כמה שאפשר במכירת בתים ל„מופקרות“.

* *
*

אגדות-צעירים וחברות-חסד.

מכל האמור לעיל, כבר הבין הקורא, עד כמה עומדת העדה היהודית בדמשק בשפל המדרגה בחמר וברוח. הצעירים, אלה הכחות הרעננים והפוריים, שבכל עיר ועדה מסודרה הם הכח-המניע כל מכונת-הצבור הגדולה — חסרים פה לגמרה, לרגלי ההגירה הגדולה ההולכת ונמשכת בלי-חשך זה עשרות בשנים. הצעירים המעטים שנשארו הם, כאמור, חניכי האליאנס, ז״א משוללי כל אידיאל. והמפותחים שבהם, אלה שהשפיקו כבר לטעם את טעם ההשכלה, רחוקים מידיעת היהדות, אך תחת זה הם פטמו

את כרסם בספרות הערבית ובה הם מוצאים את כל מזונם וספוקם הרוחני. הצעירים-המשכילים האלה, כביכול, החלו מיד אחרי הכרזת החרות-המדינית בתורקיה לעסק גם בענינים רוחניים, ובכדי לרומם מעט את מצבם הרוחני של היהודים, הלכו וייסדו אגודה בשם „אלנוהדא" (היקיצה) שמטרתה היא... שעורי-ערב בערבית, היסטוריה ערבית, ספרות ערבית, קריאת-עתונים ערבים, הצגת חזיונות ערבים ועוד.

רעיון טפוסי, האף אין זאת?

האגדה מונה מספר חבריה לשלשים. יש להם חדר-קריאה ובתוכו שלחן, שעליו מפוזרים עתונים ערבים אחדים וביניהם כמובן גם ה„מוקטבס" ו„הכרמל".

במשך שתי שנות קיומה לא נכרה השפעתה כלל על החיים היהודיים בדמשק. גם שעורי-הערב בערבית לא יצאו לפעל מחסר תלמידים. אך תחת זה היא השפיקה כבר להציג חזיון אחד בערבית מחיי-הכליפים, שהכנסותיו היו מקדשות לקנית ספרים ערבים וגם לתת תשורה לשר-הצבא סמי פשה, בשבו מנַצֵחַ מחורן — דגל עותמני.

מלבד חברת-צעירים זו ישנן עוד שתים שלש חברות-חסד והאחת מהן נתמכת מנדיב אחד בלונדון והן: חברת „בקור-חולים", חברת „עוזר-דלים" וחברת „מלביש-ערומים".

בקור-חולים

חברה זו נוסדה בשנת התרמ"ב ומטרתה היא לשלוח רופא ורפואות לחולים עניים שאין ידם משגת לשלם שכר רופא. בראשיתה היו כל הכנסותיה מתשלומים חדשיים של החברים, ומפני זה צעדה החברה בצעדי-חֹמט, כי מתשלומים אלה לא יכלו ראשיה לשלם אף את מחיר הרפואות ומכל שכן שכר-רופא. אולם לפני שנים אחדות בקר את דמשק אחד מאחינו הנדיבים אשר בלונדון, ובראותו את מצב העדה ודלותה ואת צרות העניים-החולים הדופקים יום יום על פתחי בית-החולים של המיסיון הרחמניה, ובהבינו כי „בקור-חולים" לא תוכל להתקיים בהכנסותיה המצומצמות, נדב קרן-קימת המביאה רבית של מאה וחמשים לי"ש לשנה.

בכסף הזה שוכרים: בית לענות לחולים בסכום שלשים לי״ש לשנה; משלמים למשרת ט״ו לי״ש לשנה; לרופא חמשים לי״ש לשנה; לרוקח עשרים לי״ש לשנה, ושארית הכסף מוצאת לרפואות, הנתנות חנם לעניים, ולבשר וחלב ליולדות ענית ולחולים עניים מדוכאים.

הרופא עונה לדורשי-עצתו פעמים בשבוע, ביום ראשון ויום רביעי, שתי שעות בכל יום, וגם מבקר חנם את החולים העניים בביתם עפ״י פתקת גבאי-החברה.

חברת בקור-חולים מתנהלת ע״י ועד בן שבעה חברים והם: ראש העדה מוסה אפנדי טוטח — נשיא; הבנקיר אהרן ידיד — סוכן. בא-כח האלינס בדמשק ועוד ארבעה אנשים—חברים.

כסף הנדיב הלונדוני נשלח ע״י האלינס.

מלבד תמיכת הנדיב הנ״ז יש ל„בקור-חולים״ גם הכנסות מתשלומי חברים, המשלמים משנים עד שלשה גרוש לחדש וגם שכירות שלש חנויות, שלשה תנורים ושני בתים שבעליהם הקדישום לחברה זו.

מספר חברי „בקור-חולים״ היה לפנים כשלש מאות איש, אולם כעת ירד מספרם לשליש המספר הנז׳.

בית-חולים אין להעדה. אך תחת זה יש להמיסיון הבריטית, הדואגת בכל עיר לגופם ורוחם של היהודים—בית-חולים גדול ומרוה, בנוי עפ״י תכנית בית-החולים אשר לחברה זו בירושלם, עם מטות נקיות ועם מאכל מבריא, עם משרתים ומשרתות וגם עם מטיפים ודרשנים לטובת הדת-הנוצרית. מספר הפונים אליו מאחינו היהודים גדול מאד, כי מלבד רופא ורפואות לחולים הוא עוזר אותם גם עזרה חמרית הגונה, והיהודים העניים בדמשק, שעניותם היתה למשל בפי כל, הולכים אליו מדי יום ביומו ממש כמו שהם הולכים להתפלל את תפלת שחרית.

עוזר דלים.

חברה זו נוסדה לפני ארבע שנים במטרה להמעיט עד כמה שאפשר את „פשיטת-היד״ בין היהודים. היא מחלקת מדי שבוע בשבוע לחם

וסכום-כסף לכל העניים הצנועים שבדמשק, ולפני שנתים הרחיבה את חוג-פְּעֻלותיה ותספיק לכל העניים החוזרים על הפתחים די קמח ובשר לפי טפם, בתנאי כי יעזבו את „מלאכתם הקלה והנקיה", והעני שנתפס כי עבר ע"ז פסקו מלתת לו. דבר זה הועיל הרבה לקדש את שב-ישראל, כי ככה התמעטה פשיטת היד והעניים האומללים, שסבבו מבית לבית ומחנות לחנות בבלויי-הסחבות אשר עליהם וגרמו בזה חלול שם ישראל — ישבו בביתם ויקבלו את לחם חֻקם וגם הנותנים נצלו מכאב-ראש.

מלבד זאת מַפִּיעה החברה על חשבונה את כל האורחים היהודים הבאים לדמשק ושאין ידם משגת לשלם פתקת נסיעה.

הכנסות החברה הן מתשלומי חברים שהתנדבו לשלם סכום-מה בכל שבוע.

בימים הראשונים להתיסדותה, הגיעו הכנסותיה עד ארבע-מאות פרנק לחדש, אולם בימים האחרונים נתדלדל מצבה, כי היהודים הדמשקאים — הנוחים להתלהב ונוחים להתקרר — חדלו משַׁלֵּם את אשר הבטיחו בפיהם וידי ועד החברה קצרות מהושיע את כל העניים הרבים הבאים לדפק על פתחם לדרש את לחם חֻקם, ועוד פעם נראים „קבצנים" יהודים סובבים וחוזרים על פתחי החנויות, ומי יודע אם במצב כזה תוכל החברה להמשיך את עבודתה.

החברה מתנהגת ע"י ועד בן ח' חברים.

מלבד שתי חברות-חסד אלו היתה גם חברת „מלבוש-ערומים", שמטרתה היתה לעזר את בנות העניים בהנשאן לאיש בחמש לירות. אולם מחוסר תומכים ומנהיגים כבר עברה גם היא ובטלה מן העולם.

שפה, מלבושים, מנהגים ואמונות-תפלות.

שפת היהודים בדמשק, בבית ובחוץ, היא, כמו שכבר אמרתי, השפה הערבית המלאה מבטאים יפים ואופיים. ומכל השפה הספרדית שגולי-ספרד הביאו אתם, בבואם הנה לפני די מאות שנה, לא נשארו אלא מלים בודדות שהדור הצעיר שכח כבר גם אותן. מענין לציין, כי אפילו אותן המלים הספרדיות

השגורות עוד בפי אחינו הצפתים והטברינים, נשתכחו כליל מפי יהודינו בדמשק, אולי מפני שהשפעת הסביבה הערבית היא הרבה יותר מוחשית פה מאשר בצפת ובטבריה.

התלבשת. הדבר המפליא כעת את עין התיירים הבאים לתור את דמשק היא התלבשת רבת-הגוגים. על יד הפרוה הקצרה מתחת למעיל השחור, והמצנפת הלבנה משלג שעל ראש האפנדי, ואצל הקפתן הקצר והכפיה הבלה ומטושטשת-הצבע שעל ראש הבדואי שוטט גם ה„טרבוש" וה„קפתן". והיהודים לובשים ה„קנבאז" ועל ראשם חובשים את ה„טרבוש". והרבנים הם ה„חכמים", כרבני ירושלם, חובשים מצנפת שחורה — זכר לחורבן — מסביב לטרבוש, „חלוקא-דרבנן" על ה„קנבאז" וחגורה רחבה ל בטנם.

מנהגים ואמונות-תפלות. גם אחינו היהודים בדמשק, כיתר אחיהם בתורקיה בכלל ובצפון אפריקה בפרט, מאמינים, וביתר-שאת, בכל מיני אמונות-תהו והבלי-בהו. והדבר מובן: אם אותם האנשים, שכבר הספיקו לצאת מחוגם-הצר ולטעם מטעם ההשכלה, לא יכלו עוד להתנער כליל מאמונות-תפלות כאלו, אחינו הדמשקאים הסגורים ומסֻגרים כבתוך חומה-סינית נגד כל רוח מן החוץ, שאינם באים במגע ומשא עם העולם הגדול — לא כל שכן?

לא פה המקום לשוב ולדבר על כל האמונות-התפלות שבהן מחזיקים אחינו בדמשק. כל מה שאמרתי במאמרי „מחיי-הספרדים" ב„השלוח" כרך כ"ד חוברות ג' ו„ד" יוכל להיות מכֻוָן ביתר-עז גם על היהודים בדמשק. חפץ אני רק להביא פה דברים אחדים שנעלמו אפילו מיתר אחינו הספרדים מפני שהם מונופולין של יהודי-דמשק.

ה„עין-הרעה" מבעיתה את יהודי-דמשק ומרעילה את חייהם באפן מעציב. גם פה המספר „חמשה" בדוק ומנוסה נגד עינא-בישא וכל מרעין-בשין, וגם פה משתדלים ששלשת הסִפָרות האחרונות בסכום הכתובה תהיינה חמשה: (25.555 למשל). גם פה ה„לילית" עושה שמות בנולדים הקטנים וטורפתם מחיק אמותיהם, אם לא ימהרו להרחיקה בכל מיני סגולות וקמיעות.

ב„אליהו ז"ל היה מהלך בדרך", ב„רודה" או ב„שומים" או בתליית ראש תרנגול שָׁחוט על המזוזה.

אפילו האנשים הגדולים משלמי ההערכה משתדלים כי סכום הערכתם יהיה „מספר-מאושר" אף אם כיסם ילָּקה בגרושים אחדים יותר. לפיכך, אותו האיש שנאמר לשלם ט"ו גרוש ישלם לך ברצון שבעה עשר גרוש מפני שהוא סימן „טוב", או שמנה עשר, מפני שהוא סימן „חי"; והאיש שנאמר לשלם מגדיה, ישלם לך בלב-שלם ובנפש-חפצה 26 גרוש, מפני ש„כ"ו" בגמטריה שם „הוי"ה", ועזה"ד.

בחגיגת-מילה נוהגים הספרדים בא"י בפרט ובכל תורכיה בכלל לנגן את הפזמון:

יחון אל צור בחמלתו
לַבֵּן נכנס בבריתו
כְּנְאֻמוֹ: וביום השמיני ימול בשר ערלתו.

אך פה בדמשק מנגנים כל הנאספים בקול מונוטוני:

הילד הזה זכה בבריתו — אביו ואמו יראו חֻפתו
המלאך הגואל יברך אותו.
יהי דם הַנִּמּוֹל בקהל אמוני — לריח-ניחוח אשה-לה'
ובירושלם כסא אדוני — נזכה לחזות בנועם ה'.
חתם בבשרנו לאות ולמופת — לנו ולבנינו לעולם ועד
יכירו רועינו וידעו מוני — כי אנחנו זרע ברך ה'
ובירושלם כסא אדוני.

בשבעת ימי חנוכה סובבים תלמידי בתי-הספר מבית לבית לאסף פחמים, קמח, בצלים, לחם, גבינה וכל מידי דמאכל לסעודת-חנוכה.

אך בה בשעה שפעוטים אלה עסוקים בשנורורותם זו, שולחים הרַבִּיים ע"י תלמידיהם נרות-דונג במתנה לאבות התלמידים, והללו חייבים לשלוח תמורתם מתת-כסף, אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שישלח. ויש שאב-בן דמשקאי יקבל בחנכה כעשרה או ט"ו נרות דונג מכל אלה שהיו, שהם, ושעתידים להיות מורי בניו. והאב האומלל חייב להזדיין בסבלנות, לפתוח

את מוסרות כיסו ולהעניק לכלם מתת-כסף, לכ"א לפי כבודו ולפי מעלתו. ויש שיחזיר המלמד את תלמידו עשרים פעם הביתה להביא לו מתנה זו, אם במקרה שכח להביאנה, ואינו חושש כלל להכתוב „שונא מתנות יחיה".

ומתנה זו נחשבת בעיני ההורים כחוב-קדוש וכסמן-טוב. וכי ישכח המלמד לשלוח נר-שעוה לאיזה אב, ועלתה חמת האחרון עד להשחית, ובא אל הרבי ושפך את כל חמתו עליו וחרפהו וגדפהו על הבדילו אותו לרעה מיתר האבות, כי סמן-רע הוא לו זה.

וכי תעבור ברחוב היהודים, וראית לפניך יום-יום המון תלמידים-ילדים, גדולים וקטנים ורבים רצים. אצים ונחפזים הנה והנה, הראשונים מובילים עשרות נרות-דונג להוריהם, והשניים מיסרים את הראשונים על אי-זריזותם, וידעת כי חדש כסלו החדש הזה וחג החנוכה, חג המכבים, ממשמש ובא. ככה חוגגים הדמשקאים, הקטנים והגדולים, את נצחון החשמונאים!

* *
*

הנה השתדלתי, עד כמה שאפשר, לתאר בשרד נאמן את מצב היהודים בדמשק, החמרי והרוחני, לפרטיו.

מובן, כי כמו שלכל „כלל" יש „יוצא מן הכלל", כן גם פה אי-אפשר לכון את כל הכתוב פה על כל היהודים שבדמשק. ישנן פה משפחות אחרות, שאי-אפשר להכניסן לתוך חוג זה. אולם, מספר משפחות אלו — נער יכתבהו; הרוב הגדול, תשעים וחמשה למאה מתושבי דמשק היהודים עודם שקועים ביון-הבערות ובאדיקות עורת, עודם סגורים ומסוגרים בתוך ארבע אמותיהם הצרות, מבלי דעת את כל המתרחש סביבם.

מי"ז אלף היהודים אשר פה רק שלשה יהודים יושבים ברשות המקומית; אחד במג'לס אידרה, אחד במגלים הסוחרים, ואחד סופר בפקידות הנהלת חשבונות הפלך. ליהודים אין באי-כח בעיריה.

לפי דעתי, אם לא יבוא איזה כח-מניע מן החוץ להפיח רוח-חיים בעצמות-היבשות הללו, אם לא יבואו עובדים שיעוררו את המרץ והרצון, שילהיבו את הזיק-היהודי, שעוד לא עמם בטח בלב יהודינו, אז קרוב היום — והלואי שנבואתי לא תתקיים — שהרגש הלאומי והכמיהה ליהדות

ישתקעו לגמרי פה, וצבא עצום של מתבוללים יקום לנו. כי היהדות בדמשק הִנֵּה כיום מדע-מת, מסורת בלתי-מובנה; היהדות במובנה האמתי הולכת ונשכחת כמת מלב, ויהודינו פה הם שכיבי-מרע, גוססים. אמנם, חיי-הדת לא פסקו מעולם מקרב יהודי דמשק, אבל—אינני רוצה לפתוח פה לשטן— בעוד שנים אחדות לא ישאר כלום גם מזה, כי רגש-היהדות המלא והשלם בקרב הדור הצעיר הולך הלוך והסור עד שישתכח כליל, כי מפאת חנוכם של הצעירים, יתנכרו לגמרי לעמם העברי ויאבד מהם גם רגש האחדות והתלהבות הבא בכח-התורה.

ולמען הקדים רפואה למכה, למען נזכה לראות בקרוב סמני התעוררות ותקומה לחיים חדשים, צריכים אחינו העומדים בראש התנועה הלאומית בכלל והחברות העוסקות בחנוך הדור הצעיר בפרט, כגון: עזרה, חובבי-ציון, ההסתדרות לשפה ולתרבות העברית, לשים לב גם אל פנה-עזובה זו ולא להזניחה כליל בתואנה כי דמשק איננה ארץ-ישראל; פה ימצאו כר-נרחב לפעולתם. פה הם צריכים לשים לב בפרט לחנוך הדור הצעיר לשדה זה שכלו קמשונים, לבני-הנעורים שהם הכח הזריז ומְסֻגָל לעבודה ביותר. הן, החברות הללו, צריכות להשתדל לאגד את החבילה שהחלה לְהִפָּרֵד, לטוות מחדש את החוט העומד להנתק, להלהיב, ע״י כל האמצעים, את נפשם של הצעירים בכדי להוציאם ממצב שויון-נפש ואדישות שבו הם שקועים עד הצואר, ואז מובטחני כי הגרעינים שיִזָּרְקו יעשו פרי.

ההתחלה כבר נעשתה. אמידים אחדים לקחו את בית-הספר העברי וגן-הילדים תחת חסותם וחפצים המה כי החנוך יהיה ברוח עברי-לאומי, אך היוכלו תשעה או עשרה אנשים להוציא שנה שנה סכומים הגונים להחזקת מוסדות אלה, ולא ירבצו תחת סבל משא ההוצאות הכרוכות בעקבות התקונים החדשים? היוכלו לעמד בנסיון קשה כזה? והלא סוף-סוף אנשים פרטיים המה ולא חברה, ואם בשנה הראשונה, מפני התנגדותם לחברה אחת הבטיחו להחזיק את ביה״ס והנן, מי לידינו יתקע, כי אחרי זמן מה כשההתנגדות לא תהיה עזה כמקדם, כשההתלהבות תקרר — לא יפנו איש איש לדרכו והתלמידים, או שילכו לשוטט בשוקים וברחובות בלי חנוך ותרבות, או

שיפלו ברשת המיסיון הארורה, או שביה"ס הזה ישוב להיות חדר פשוט כמלפנים והילדים הרכים יקבלו בו את אותו החנוך הידוע לכלנו.

אי לזאת, בחנוך עברי לאומי, ורק בזה, תלויה תשועת הדור הצעיר פה, רק בזה יהיה אפשר לשנות ממסד ועד הטפחות את מצבם הרוחני של יהודי דמשק, ואל הדבר הזה צריכות חברות החנוך הלאמיות לשים לבן!

[redacted]